
KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

---

23. évfolyam 2. szám

2014. február

Tartalom

Könyvtárpolitika

Tóth Máté: Az Europeana új stratégiájának előkészítő munkálatai 3

Sipos Anna Magdolna–Fekete Rita–Szöllősi Gréta: Tanulás, tudás, hozzá-
férés, könyvtár, változás. A könyvtárak jövője a digitális korban a 2013. évi
virtuális világkonferencia tükrében 12

Műhelykérdések

Kónyáné Csúcs Dalma: Periodikumok feldolgozása az Országos Széchényi
Könyvtár online katalógusában 26

História

Mák Ferenc: Példányképek a nagy tettekhez. Régi fehértemplomi bibliotékák 37

Perszonália

Havas Katalin: Ottovayné Ecsedi Katalin (1939–2013) 46

Könyv

Pogány György: Borsa Gedeon: Andreas Hess 49

Vasbányai Ferenc: Tanulmányok a romaintegrációról 53

From the contents

Máté Tóth: Preparations for Europeana's new strategy (3);
Anna Magdolna Sipos–Rita Fekete–Gréta Szöllősi: The future of libraries in the digital age.
About the Library 2.013 conference (2013) (12);
Dalma Kónya-Csúcs: Cataloguing serials for the OPAC of the National Széchényi Library
(26)

Cikkeink szerzői

Fekete Rita, a Pécsi Tudományegyetem (PTE) hallgatója; *Havas Katalin*, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. munkatársa; *Kónyané Csúcs Dalma*, az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) osztályvezetője; *Mák Ferenc*, bibliográfus, művelődéstörténész (Budapest); *Pogány György*, a pilisi Kármán József Városi Könyvtár igazgatója; *Sipos Anna Magdolna*, a PTE tanára; *Szöllősi Gréta*, a PTE hallgatója; *Tóth Máté*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Vasbányai Ferenc*, az OSZK munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Bánkeszi Lajosné (elnök)

**Bartos Éva, Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária,
Dancs Szabolcs, Fülöp Attiláné**

Szerkeszti:

Mezey László Miklós

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest I., Budavári Palota F épület; Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bánkeszi Lajosné**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpásné Balczer Gabriella**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 5,1 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta az
Emberi Erőforrások Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4800 Ft. Egy szám ára 400 Ft.
HU–ISSN 1216-6804

Tóth Máté

Az Europeana új stratégiájának előkészítő munkálatai

2013-ban két alkalommal is részt vehettem az Európai Bizottság által működtetett, a kulturális örökség digitális megőrzésének kérdéseivel foglalkozó tagállami szakértői csoport (Member States Expert Group, MSEG) munkájában. A november 12–13-án Luxembourgban tartott ülés legfontosabb témája az Europeana következő ciklusra szóló stratégiai tervének előkészítése volt. Az ülésen a stratégia megalkotásának módszertana és annak tartalma egyaránt tanulságos volt. A következőkben röviden bemutatom magát a szakértői csoportot, majd az Europeana stratégiájának tervezésével kapcsolatos legfontosabb fejleményeket a novemberi luxembourgi ülésen elhangzottak alapján.

Az Európai Bizottság 2007. március 22-én határozott a digitalizálással és a digitális megőréssel foglalkozó tagállami szakértői csoport létrehozásáról. A csoport megalapításának motivációi közül a legfontosabb Európa kulturális sokszínűségének védelme és a közös identitást meghatározó örökség megőrzésének támogatása volt. Az Európai Unió igyekszik tehát hozzájárulni a tagállamok kultúrájának virágzásához, tiszteletben tartva nemzeti és regionális sokféleségüket, ugyanakkor a közösség szempontjából legalább ilyen fontos a közös kulturális örökség megőrzése. A kulturális anyagok digitalizálásáról és online elérhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről szóló, 2006. augusztus 24-i 2006/585/EK bizottsági ajánlás arra kérte a tagállamokat, hogy tegyenek lépéseket az említett területekre vonatkozó szakpolitikáik javítása érdekében. 2006. november 13-án az Európa Tanács arra kérte a Bizottságot, hogy a kulturális örökség digitalizálása területén segítse a szakpolitikák hatékonyabb koordinációját egy, a tagállamok képviselőiből álló szakértői csoport megalakításával.¹ Ez jelentette a testület kialakításának közvetlen motivációját.

A csoport feladata kettős.

1. Egyrészt felelős a vonatkozó bizottsági ajánlások gyakorlatba való átültetésének figyelemmel kíséréseért. Ezek konkrétan a „Kulturális tartalmak digitalizálásáról és online elérhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről szóló, 2006. augusztus 24-i bizottsági ajánlás”, valamint az ugyanarról szóló 2006. november 13-i tanácsi következtetések. A szakértői csoportnak figyelemmel kell kísérnie a végrehajtás előrehaladását és értékelnie kell annak hatásait.
2. Másrészt ez a csoport szolgál a tagállamok és a Bizottság közötti együttműködés fórumául is, hogy megvalósulhasson az információk és a jó gyakorla-

tok nemzetek közötti cseréje. Mindehhez más, európai bizottsági csoportok munkájának az eredményét is figyelembe kell, hogy vegyék.²

Az első feladat kapcsán elért eredmények jól dokumentáltak a szakértői csoport honlapján. Elérhetők a 2008-ban és a 2010-ben készített tagállami előmeneteli jelentések³ és az ezek alapján készített összegző tanulmány is.⁴ A második feladat eredményei, illetve hogy mennyire valósult meg a jó gyakorlatok és a tapasztalatok cseréje, nehezebben mérhető. A tagállamok képviselői évente kétszer találkoznak Luxembourgban. A találkozókra készített PowerPoint bemutatók szintén elérhetők a szakértői csoport honlapján. A bemutatók igen informatív lenyomataiként szolgálnak a kétnapos intenzív együttléteknél, ugyanakkor a találkozók igazi értelmét mégis a szünetekben folytatott beszélgetések, a szakmai kapcsolatok és az ezek alapján induló együttműködések jelentik.

A szakértői csoport mandátuma eredetileg 2013. december 31-ig tartott. Ezt az Európai Bizottság – az eddigi eredményekre való tekintettel – meghosszabbította 2015. december 31-ig. A MSEG mandátumának meghosszabbítása egyben új feladatokat is jelent. 2011. október 27-én új ajánlások jelentek meg a digitalizálásról és a kulturális tartalmak online elérhetővé tételéről. A Tanács új következtetéseket is kiadott, ugyanezen a területen 2012. május 10-én. A szakértői csoport ezen irányelvek gyakorlatba való átültetését fogja figyelemmel kísérni a tagállamok szintjén. Ezentúl figyelni fogja a kulturális tartalmak újrahasznosításában rejlő gazdasági lehetőségek kiaknázását is.⁵

Magyar részről az Oktatási és Kulturális Minisztérium korábban Rónai Ivánt delegálta a csoportba, aki 2009-ben a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás hasábjain ismertette az elhangzottakat a hazai szakmai közvéleménnyel.⁶ 2013 áprilisában és novemberében két alkalommal én képviselhettem Magyarországot a szakértői ülésen.

Az Europeana stratégiaalkotási folyamatának részeként 2013 novemberében a szakértői csoport ülésének legfontosabb témája a közös európai digitális gyűjteménnyel kapcsolatos, jövőre vonatkozó elképzelésekről szóló konzultáció volt. A kétnapos megbeszélés első napját teljes egészében az Europeana ügyének szenteltük. A tagállamok képviselőivel együtt arra kerestük a választ, hogy egyrészt mit tehet az Europeana a tagállamokért, másrészt – és fordítva – mit tehetnek az egyes nemzetek a közös virtuális gyűjteményért.

Az Europeana kezdeményezője Jacques Chirac elnök volt, aki 2005-ben öt másik európai kormányfővel (köztük Magyarországgal) együtt levelet írt Barroso elnöknek. Ebben felvetette egy olyan közös virtuális könyvtár létrehozását, amely Európa kulturális örökségét hivatott bemutatni.⁷ Az „intézmény” és annak szolgáltatási felülete 2008. november 20-án indult. A várakozásokra jellemző, hogy az első napokban a honlap nem is volt képes kiszolgálni az igényeket, jelentős fejlesztésekre volt szükség, ami után 2009 januárjában indították újra a szolgáltatást. Az Europeana kezdeményezői szerint a digitalizált örökséghez való szabad hozzáférés elősegíti a gondolatok és ismeretek cseréjét, amely a kulturális sokszínűség kölcsönös megértéséhez vezet, és hozzájárul a gazdasági növekedéshez is.

A számok nyelvén kifejezve az Europeana egyre komolyabb eredményekkel büszkélkedhet. 2013-ban 30 millió alkalommal keresték fel a tartalmakat. Ez az indulást követő évben mindössze 4,6 millió volt. A következő évekre újabb bővülést

prognosztizálnak. A weboldal látogatottsága szintén látványosan emelkedik: a 2010-es 1,6 millióról, két év alatt 5,1 millióra bővült. Az Europeana ugyanúgy szól a technológiai fejlesztésekről és az új hálózatok kialakításáról, mint a tartalmak elérhetővé tételéről. Ebben a tekintetben is jelentős előrelépések történtek az elmúlt években. Az alkalmazásprogramozási felületek (API-k) száma jelenleg meghaladja a 750-et, 2009-ben ugyanez mindössze 29 volt. A 2009-es 60-hoz képest 2013-ra majdnem négyszeresére növekedett a hálózati együttműködő partnerek száma. Szintén jellemző adat, hogy jelenleg több mint 500 fő dolgozik Europeanához köthető projekteken. Ezek nem a közös virtuális gyűjtemény alkalmazottai, hanem a tagállamok intézményeié, azonban a munkájukkal lényegében az Europeana szolgáltatásainak és tartalmainak a bővülését segítik elő.⁸

A fent bemutatott eredmények és a tapasztalatok azt mutatják, hogy ugyan jók a koordinációban, együttműködések építésében, hiszen minden mutató tekintetében komoly bővülés látható, mégsem sikerült igazán elérni a kreatív ipar képviselőit, akik az Europeana tartalmait képesek lennének új szemlélettel, újabb célokra hasznosítani. Ez egyben a gazdasági növekedés elősegítésének egyik kulcsa is lehetne, hiszen a kultúra kreatív módon történő prezentálásában rejlik az Europeanában hordozott fő gazdasági potenciál.

Szintén nem sikerült világossá tenni a kulturális intézmények számára, hogy milyen értéket jelent a közös európai gyűjteménnyel való együttműködés. Az Enumerate projekt adatai szerint a teljes mértékben digitalizált állományoknak csak a 15 százaléka érhető el az Europeanában is. Ezt a szakértők sokkolóan kevésnek tartják, hiszen éppen az lenne a lényeg, hogy aki digitalizál, az a saját eredményeit mutassa is meg minél szélesebb körben. Így válhatna az Europeana minden európai tagállam sokszínű kulturális értékeit bemutató oldallá. A bővülés ellenére alacsonynak ítélik meg a látogatások számát is. Felmérések arra is rámutattak, hogy a legtöbb európai számára teljesen ismeretlen az Europeana oldala.

A luxembourgi ülésen a tagállamok szakértőit először arra kérték, hogy egy papíron írják fel azt a három dolgot, amit leginkább szeretnek az Europeanában, és azt a hármat, amit legkevésbé, pontosabban, amiben leginkább előrelépést várnának. A három-három megjelölt területből ki kellett emelni a legfontosabbakat, végül szóban megindokolni a választásunkat. Az eredmények azt mutatták, hogy a tagállamok leginkább a kulturális diverzitás bemutatását és a változások élére állást értékelték az Europeanában. Amit a leginkább hiányoltak, az a világos használói értékajánlat (value proposition) volt. Sem az intézmények, sem pedig az európai polgárok nincsenek tisztában azzal, hogy ők mit profitálhatnak a jól működő európai virtuális gyűjteményből.

Az Európai Unió 2013 januárjától júniusig tartó írási elnöksége a 2008–2015 közötti stratégiai időszakban eddig felmerült problémáira reflektálva a következő ajánlásokat fogalmazta meg az Europeanának:

1. Az adatok minőségének javításával és a tartalomhoz való közvetlen hozzáféréssel látványos mértékben javítani a felhasználói élményt.
2. Egyértelművé tenni, hogy a kulturális intézmények számára milyen értéket jelent az Europeana! Ez motiváltabbá tenné őket, és arra ösztönözné a partnereket, hogy a legjobbat nyújtsák!
3. A munka minden vonatkozásában több teret, felhatalmazást kell adni a meglévő közösségeknek!

4. A „portál gondolkodást” váltsa fel a „platform gondolkodás”, amellyel az Europeana a közösséget szolgáló adatok, tartalmak és megoldások központjává váljon.
5. Játsszon kulcsszerepet a kulturális területen az üzleti célú innovatív vállalkozások támogatásában!⁹

Az ajánlásokkal meghatározott irányvonalak konkrét stratégiává alakítása nem könnyű feladat, hiszen az ajánlások – bár kétségkívül relevánsak – kevés konkrétumot hordoznak. A luxembourgi szakértői ülésen kétszer fél óras szekciókban igyekeztünk minél több ötletet generálni a fenti ajánlásokhoz kapcsolódó területeken. A konkrét témákat az Europeana jelen lévő munkatársai jelölték ki, nyilván a saját preferenciáikat szem előtt tartva.

Az első ilyen szekcióban négy kis csoportra tagolódtunk, és a következő területeken cseréltük ki a gondolatainkat.

1. Tud-e az Europeana pénzt keresni, illetve generálni?
2. Hogyan lehet mérni az Europeana sikerét?
3. Kié az Europeana?
4. Hogyan lehet az I. világháborús virtuális kiállítás sikerét megismételni?

A fél óra eltelte után a csoportok beszámoltak az eredményeikről.

Az első kérdést szét kell választani, hiszen a pénz termelése elsősorban a benne lévő gazdasági potenciál termőre fogását jelenti, amelyet bárki kiaknázhathat. Ez alapvetően cél is, hiszen az Europeana megalapítóinak szempontjai között is szerepelt a gazdasági növekedés elősegítése. A pénz termelésének egyik legfontosabb területe a kulturális turizmus és a kreatív ipar termékeinek szabadon felhasználható tartalommal való ellátása. A pénzkeresés ezzel szemben azt jelenti, hogy az Europeana saját bevételeket generál. Ez utóbbinak az esélyeit megítélve abban mindenki egyetértett, hogy jelentős közfinanszírozásra lesz szüksége a későbbiekben.

A sikerek mérésének kérdésében először meg kell határozni, mit tekintünk sikernek, azaz milyen indikátorokat határozhatunk meg, amelyek megbízhatóan jelzik az eredményes működést. Ezt követően érintettek szerinti csoportosításban foglaltuk össze a különböző szempontokat. A vitában nagyon sok szempont felmerült, most természetesen csak néhányat említek meg példaként. A döntéshozók részéről érdemes lenne mérni, hányan ismerik az Europeanát, és mennyire vannak tisztában a céljaival, mennyire veszik figyelembe azokat a döntéshozatal során. A használók részéről érdekes lehet az ismertség és a használat. A kreatív ipar szereplői vonatkozásában szempont a növekedés, a létrejött új munkahelyek száma vagy a megtermelt pénz. A kulturális intézmények oldaláról pedig a tartalmak újrahasonosítása lehet érdekes mutató a sikerre. Az egzakt mérésre, a célok elvontsága miatt (európai identitás erősítése, kulturális sokszínűség támogatása stb.) nehéz igazán megbízható megoldást találni.

Talán ennél is nehezebb választ adni arra a kérdésre, hogy „Kié az Europeana?”. A kérdés csak látszólag nem bír gyakorlati jelentőséggel, hiszen a vezetésben és irányításban azoknak a szempontjai kell, hogy megjelenjenek, akiké a projekt. A luxembourgi ülésen heves vitát váltott a kérdés. A tagállamok képviselői szerint igen

nehéz erre konkrét választ adni, hiszen az Europeana elsősorban az európaiaké. Hasonló a helyzet, mint a nemzeti intézmények esetében. Ugyanígy nehéz lenne megmondani, hogy kié a Nemzeti Múzeum, a Nemzeti Galéria vagy az Országos Széchényi Könyvtár. Ezekben az esetekben is a nemzet tagjaié, ez viszont igen nehezen írható le mint tulajdoni viszony. Ráadásul a közös európai identitás sokkal kevésbé jellemző a különféle nemzetekhez tartozók esetében, így ez a megközelítés sem feltétlenül vezet eredményre. Az Europeana lényegében a közös európai identitásra nyíló kapu. A kérdés más szempontból is problémás, hiszen nem mindegy, hogy mit értünk az Europeana fogalmán: a gyűjteményt, a weboldalt vagy például a menedzsmentet. Utóbbiak esetében az Európai Bizottság, a tartalom kapcsán az európai polgárok vagy az egyes dokumentumokat beszolgáltató nemzeti intézmények lehetnek az Europeana tulajdonosai. Elvonatkoztatva a kérdés teoretikus megközelítéseitől, az biztosan elmondható, hogy a tagállamoknak nagyobb szerepet kellene vállalni a gyűjtemény fejlesztésében, fenntartásában és működtetésében. Ezzel szemben jelenleg igen szűk a kapcsolat a tagállamok és az Europeana között. Nagyobb átláthatóság és bizalom megteremtésére lenne szükség. Jobban be kellene vonni a tagállamok képviselőit a munkába. Mivel jelenleg az európai polgárok elsősorban spanyolok, franciák, németek, románok vagy magyarok, az európaiságnak sokkal kevésbé tulajdonítanak jelentőséget, mint amire szükség lenne ahhoz, hogy igazán fontosnak érezzék egy kulturális javak megőrzésére szolgáló közös platformot.

A negyedik kérdés volt a leginkább gyakorlati szempontú. Az Europeana – készülve az első világháború kitörésének 100 éves évfordulójára – készített egy virtuális kiállítást, amelyen a világegyéstről szóló személyes beszámolókat lehet írni; tartalmakat, képeket lehet feltölteni. A szemtanúk már nem élnek, azonban a nagyszülők elbeszélései alapján mindenki rendelkezhet egy-egy olyan személyes történettel, amelynek a megosztásával hozzájárulhat annak az európai sokknak a feldolgozásához, amelyet a ma közös Európán munkálkodó nemzeteknek egykor egymás ellenségeiként kellett megélniük.¹⁰ Az oldal sikere fergeteges volt, rengeteg közreműködőt sikerült mozgósítani és hatalmas mennyiségű új tartalmat generálni. Az első világháborús oldal nagyon sok látogatót vonzott, így merült fel a kérdés, miként lehetne ezt a sikert megismételni. A modell – miszerint sok érdeklődőt vonzó témákban érdemes támaszkodni a használók közreműködésére – sikeresnek bizonyult. A kérdés inkább az, hogy melyek azok a témák, amelyek ugyanilyen sok embert vonzanának. Ötlekként felmerült a sport, azon belül is a kiemelt sportesemények, mint a labdarúgó Európa-, illetve világbajnokságok, valamint az olimpiai játékok. Sikerülhetne mozgósítani tömegeket akár a szigorúbban vett kulturális területeken is, például zenei témákban.

A négy témában elhangzott ötleteket a csoport egy választott képviselője ismertette a teljes társasággal. Ebben a fázisban bárki bármelyik témához hozzászólhatott.

A következő kiscsoportos munka szintén az új ötletek generálásáról szólt. Ezúttal három területet határoztak meg, amelyekben kíváncsian várták a tagállamok képviselőinek elvárásait és javaslatait:

- szakmapolitika;
- aggregálás;
- terjesztés.

Az ötletgenerálást követően a felmerült ötleteket kellett elhelyezni egy mátrixban, annak függvényében, hogy könnyű vagy nehéz a megvalósításuk, illetve nagy vagy kicsi a hatásuk. Ezzel a módszerrel kiszűrhető volt, hogy mit érdemes megvalósítani, hiszen értelemszerűen egy alacsony impakttal bíró, nehezen megvalósítható ötlet kevésbé szerencsés, mint egy nagy hatással bíró, könnyen kivitelezhető.

Szakmapolitikai vonatkozásokban arra jutottak a szakértők, hogy meg kell találni azokat az érintkezési pontokat, ahol az Europeana képes lenne komoly hozzáadott értéket teremteni az érintetteknek. Erre jelenthet példát a turizmus vagy az oktatás. Ezekon a területeken a szakemberek nagy mennyiségű kulturális tartalmat igényelnek. Előbbi esetében meg kell említeni a kulturális turizmust, amely a természeti szépségek, a rekreáció és a pihenés helyszínei (tengerpartok és hegységek) mellett továbbra is a legnépszerűbb. Az Europeana az európai kulturális örökség összegyűjtésével és szolgáltatásával nagyon sok nyers dokumentumot (képeket, videókat, digitalizált szövegeket) tud azon vállalkozások rendelkezésére bocsátani, amelyek a kulturális turizmus területén tevékenykedve ezt igénylik. Az oktatás és a turizmus irányába való nyitás nagy hatású és viszonylag könnyen megvalósítható feladat.

Az aggregálás kérdése újabb és újabb kérdéseket vet fel. Az Europeana működési modelljében nagy mértékben támaszkodik a tagállamok nemzeti intézményeinek digitalizált tartalmaira. Ezeknek csak egy igen kis része jut el az Europeanába is. A legfontosabb ezen a területen a szabványok alkalmazása és a megállapodások, amelyek a tartalmak nemzeti vagy téma szerinti aggregálását írják le. Természetesen ezen felül is nagyon sok probléma merülhet fel. Ilyen például a tartalmak duplikációja, amely mind a nemzeti, mind a téma szerinti munkavégzés során felmerülhet. Szintén probléma, hogy nem lehet minden tagállamra nézve egységes megoldásokat találni és bevezetni. Sok helyen vannak olyan aggregátor szolgáltatások, amelyek a nemzeti szinten a kultúra különböző területein születtek digitalizált állományokat gyűjtik össze. Másutt ilyen nincs, és nem is látnak esélyt a megvalósítására. Kérdés még a hosszú távú megőrzés problémája, amely a tagállamok ügye kell, hogy legyen; mindenki a saját kulturális értékeiért viselje a felelősséget, az Europeana csak a szolgáltatás és a visszakereshetőség oldalán bírna jelentős hozzáadott értékkel.

A terjesztéssel foglalkozó csoport lényegében a szakmapolitikai elképzelésekkel azonos eredményeket mutatott be. Itt szintén a turizmust és az oktatást emelték ki mint a terjesztés két olyan területét, amely jelentős hatással bírhat. A soknyelvűség ügye, a tartalmak minél több nyelven történő megjelenése szintén komoly hatással lehet, a megvalósítás azonban rendkívül nagy energia-befektetést igényel. A tagállamok szintjén a nyelv ügye prioritást jelent, ugyanakkor nagyon eltérőek az egyes államok lehetőségei.

A három kis csoport külön megbeszélésének eredményeit – az előbbiekhöz hasonlóan – egy választott képviselő ismertette a teljes szakértői csoporttal, majd az ismertetett szempontokat újabbakkal egészítették ki a tagállamok képviselői.

* * *

A második napon egyes tagállamok képviselői mutattak be olyan fejlesztéseket, amelyek a kulturális örökség digitalizálásának területéről, illetve az Europeana tartalmainak kreatív újrahasznosításáról szólnak. A bemutatott projektek segítenek az eddig leírt, stratégiai szintű elképzeléseket a mindennapok gyakorlatába átültetni.

Az Inventing Europe¹¹ Európa digitális tudományos és technológiai múzeuma, a Making Europe program része, az Europeana és számos műszaki gyűjtemény partnere. Az Inventing Europe voltaképpen egy történészek és kulturális örökség intézmények együttműködésében működő, nemzeti határokon átívelő technikatörténeti múzeum. Magyar részről a Műszaki és Közlekedési Múzeum a partner. A cél, hogy az együttműködő intézmények gyűjteményeinek közös felületen való elérhetővé tételével újabb jelentésekkel gazdagítsák a tartalmakat. Jelenleg 6 állandó kiállítás, 34 virtuális túra és több mint 1000 tárgy érhető el az oldalon. A túrákat neves európai szakemberek vezetik, közöttük Képes Gábor, a hazai műszaki múzeum számítástechnikai gyűjteményének kurátora.

A terveik között szerepel, hogy dinamikus tartalmakat fejlesszenek, javítsák a keresési lehetőségeket, készítsenek mobiltelefonra múzeumi alkalmazást, illetve létrehozzanak egy közösségi platformot az érdeklődők hatékonyabb bevonása érdekében.

A projekt jó példája annak, hogy egyetlen ponton tesznek elérhetővé igen nagy mennyiségű tartalmat, ahonnan mind az Europeana, mind pedig a kapcsolódó gyűjtemények oldalaira tovább lehet lépni. Több célcsoportot is meghatároztak: kutatókat, felsőoktatásban oktatókat és hallgatókat, általános és középiskolásokat és a kulturális örökség intézményeiben dolgozó szakértőket.¹²

Az európai digitális tartalmakat nemcsak közgyűjteményekben, hanem turisztikai alkalmazásokban is fel lehet használni új, innovatív utakat találva a kulturális örökség látványos prezentálására. A CodeUnited nevű dán cég egy szoftvert mutatott be a szakértői testületnek, amellyel kiterjesztett valóság (augmented reality) mobil alkalmazásokat lehet készíteni. A bemutatott példában a dán középületekre vetítettek rá szöveges információkat. A szoftver ingyenes, így mihelyst vannak szerkesztett adatok épületekről, lehet készíteni egy-egy izgalmas alkalmazást.¹³ A szoftver jó példáját jelenti annak, hogy a profitorientált és a közgyűjteményi szféra milyen módon teremtheti meg az általuk hordozott értékek szinergiáját. A közgyűjtemények a digitalizált állományokat, a vállalatok a szoftvert bocsátják rendelkezésre és együtt jelentős hozzáadott értékkel bíró alkalmazás jöhet létre, amellyel a kulturális turizmus művelői új kontextusban láthatják az európai örökséget.

Lényegében hasonló célokat szolgál az amszterdami Rijks Múzeum nyílt mobiltelefonos applikációja, amelyben régi képek tekinthetők meg különböző években. Két képet tesznek egymás mellé, amelyeken összevethető egy-egy híres középület látványa régen és most. A képek mellett adott helyszínekhez köthető filmek is vannak régmúlt időkből. Mindehhez összesen 157 000 digitalizált objektumot használnak. A múzeum nem titkolt célja, hogy szeretne pénzt is keresni ezzel az alkalmazással. A tapasztalataik azt mutatják, hogy jelentős piaca van ennek, sok ember annak ellenére letölti, hogy holland nyelvű a filmek szövege. A projekt újabb példa a kulturális turizmus kiszolgálására.¹⁴

A British Library *Off the Map* projektje elsősorban a tartalmak új kreatív felhasználására és a közösség innovációs kapacitásának mozgósítására vonatkozóan mutat követendő gyakorlatot. 2010-ben felállítottak egy munkacsoportot, amely azt vizsgálta, hogy a meglévő digitalizált tartalmaikat mi mindenre lehetne hasz-

nálni. Különböző szabadon felhasználható dokumentumtípusuk van, amelyek közül nagyon sok nem áll szerzői jogvédelem alatt, de elgondolkodtak a külső szereplőkkel való együttműködésen is (pl. Wikipédia, Books and Picturing Canada), amelyekkel akár a rendelkezésre álló digitális gyűjteményt is lehetne bővíteni. Talán a legizgalmasabb ötlet a játékfejlesztési verseny, amelynek lényege, hogy programozó csapatok a British Library tartalmainak felhasználásával hoznak létre egy online játékot. A győztes csapat alkalmazásában a XVI. századi Londonban tehetett egy sétát a játékos.¹⁵

Végül egy ciprusi példa azt mutatta be, hogy a kulturális örökség digitalizálása területén az oktatásban is lehetséges új utakat keresni és találni. A szigetországban a műszaki egyetem kezdeményezésére jött létre együttműködés az ipari és a kutatói szféra között, azzal a céllal, hogy a kulturális örökséget új kontextusokban prezentálni képes hallgatókat bocsássanak ki. Kifejezetten izgalmasak a három dimenzióban digitálisan rekonstruált épületek, amelyek az eredeti – bizonyos esetekben sok ezer évvel ezelőtti – állapotokat képesek bemutatni. Az épülethez tartozó történettel, valamint a képekkel komplexebb áttekintést ad a kulturális örökségről. Az új utak keresésének jellemző problémája, hogy nagyon sok technológia nincs szabványosítva, így valószínű, hogy ezeknek a magas színvonalon digitalizált tartalmaknak a kreatív újrahasznosítása éppen ebből kifolyólag nehézségekbe fog ütközni.

Az Europeana stratégiájának végleges verziója még igen távol van, hiszen majdnem egy év áll még rendelkezésre ennek életbe lépéséig, így az előkészítő munkálatok e fázisából még csak a lehetséges irányvonalakra lehet következtetni. Az előkészítési fázis szubjektív tanulságait a következőképpen tudom összegezni. Ahogyan a digitalizált tartalmak használatának főbb jellemzői kezdenek kirajzolódni, úgy változik a digitalizálás megközelítése is a statikus dokumentum-orientált megőrzés és közzététel felől az aktív használat támogatásának irányába. A digitalizálás célja egyre inkább a használó számára olyan érték adása, amit ő maga is elismer és igényel. Egyre erősebb szándék mutatkozik arra, hogy digitalizálással kiszolgálják a kreatív ipar képviselőit, akik alkalmazásokkal képesek lehetnek új kontextusokkal és jelentésekkel gazdagítva prezentálni az európai kulturális örökséget. Mind tudatosabban igyekeznek közelíteni ahhoz, hogy a teljesítményt a használó számára létrehozott érték szerint mérjék. A hangsúly nem elsősorban a kimenet (output), hanem a kimenetel (outcome) mérésére kerül. Az előbbinek jó indikátora lehet a digitalizált dokumentumok száma, a másodiknak a stimuláló digitális dokumentumok száma. Ez utóbbi mérése természetesen sokkal nehezebb.

Az Europeana az európaiaké. Ennek megfelelően tanulságos volt látni, hogy valóban kíváncsiak a tagállamok szakértőinek a véleményére, és igyekeznek olyan irányokba továbbfejleszteni a közös európai kulturális identitásunkat meghatározó virtuális gyűjteményt, amilyenre igény mutatkozik. A számos elhangzott gondolat mellett tanulságos volt a módszertan, ahogyan viszonylag rövid idő alatt sikerült nagyon sok területen felmérni a tagállamok igényeit, és ütköztetni a szakértők véleményét.

JEGYZETEK

- 1 2007/320/EK: A Bizottság határozata (2007. március 22.) a digitalizálással és a digitális megőréssel foglalkozó tagállami szakértői csoport létrehozásáról
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:119:0045:01:HU:HTML>

- 2 A szakértői csoport honlapja: Member States Expert Group on digitisation & digital preservation (MSEG)
<http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/member-states-expert-group-digitisation-digital-preservation-mseg>
- 3 Setting Europe's Digital Agenda, Reports 2008
http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/other_groups/mseg/reports/2008/index_en.htm,
illetve Setting Europe's Digital Agenda, Reports 2010
http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/other_groups/mseg/reports/2010/index_en.htm
- 4 Second progress report on the digitisation and online accessibility of cultural material and on digital preservation in the European Union. Working document. European Commission, Information Society and Media Directorate-General. November 2010.
<https://ec.europa.eu/digital-agenda/sites/digital-agenda/files/2010%20Digitisation%20report%20overall.pdf>
- 5 Nichczynski, Krzysztof: Extension of the MSEG mandate, MSEG Meeting, 13 November 2013
<https://ec.europa.eu/digital-agenda/sites/digital-agenda/files/08%20-%20Extension%20of%20MSEG%20mandate%20-%20KN.pdf>
- 6 Rónai Iván: Kulturális digitalizálás – félúton az Europeana felé = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2009. 8. sz. 371–377. p.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5191&issue_id=507
- 7 A levél a mai napig elérhető az Európai Bizottság honlapján. Letter of 28 April 2005
http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/letter_1/index_en.htm
- 8 Cousins, Jill: Europeana Strategy 2015–2020 Draft v0.7 Member States Expert Group, November 12 2013
<https://ec.europa.eu/digital-agenda/sites/digital-agenda/files/02%20-%20Europeana%20Strategic%20Business%20Plan%20-%20Harry.pdf>
- 9 Lásd: 5. sz. jegyzet.
- 10 Europeana 1914–1918 – untold stories & official histories of WW1
<http://www.europeana1914-1918.eu/en>
- 11 Inventing Europe European Digital Museum for Science and Technology
<http://www.inventingeurope.eu>
- 12 Lommers, Suzanne: Inventing Europe & the Europeana API, 12th MSEG meeting, Luxembourg, November 13, 2013
https://ec.europa.eu/digital-agenda/sites/digital-agenda/files/09%20-%20Inventing%20Europe%20-%20Dr%20Suzanne%20Lommers_1.pdf
- 13 Rutkauskas, Kostas: Kulturarv
https://ec.europa.eu/digital-agenda/sites/digital-agenda/files/10%20-%20Kulturarv-EC-Meeting-Luxembourg-20131113_0.pdf
- 14 Europeana Open Culture app and the Rijksmuseum Muse app, 12th MSEG meeting, Luxembourg, November 13, 2013
https://ec.europa.eu/digital-agenda/sites/digital-agenda/files/11%20%20Vistory%20MUSE%20-%20Paul%20Manwaring%20accompanying%20text_1.pdf
- 15 Conteh, Aly: 12. Encouraging reuse of digitised historical maps, 12th MSEG meeting, Luxembourg, November 13, 2013
https://ec.europa.eu/digital-agenda/sites/digital-agenda/files/12%20-%20Off_the_map_mseg_nov_13.pp12%20-%20t_0.pdf

Sipos Anna Magdolna–Fekete Rita–Szöllősi Gréta

Tanulás, tudás, hozzáférés, könyvtár, változás

A könyvtárak jövője a digitális korban
a 2013. évi virtuális világkonferencia tükrében*

*„Ami jön, fogadjátok, ami megy, engedjétek!
Ennyi az egész.”*

(zen bölcsesség)

Amennyiben a könyvtárakban már régóta jól bevált, a tudományos közéletben is egyre gyakrabban alkalmazott és már a virtuális világban is meghonosodott tárgyiszavas feltárással próbáljuk leírni a Library 2.013 világkonferenciát, úgy a címként használt felsorolás kifejezései, illetve azok fogalmi kapcsolódásai viszonylag pontosan tükrözik a lényegét. A virtuális térben, a web segítségével 2011 óta megrendezett konferenciák azonos tematikákat mutatnak: hogyan és milyen tartalmi jellemzőkkel határozható meg a könyvtárak jövője a digitális korban (The future of libraries in the digital age)? A 2013 őszen már harmadik alkalommal szervezett Worldwide Virtual Conference fő szervezője – a The School of Library and Information Science (SLIS) at San José State University – mellett mintegy harminc könyvtáros egyesület és könyvtárosképző intézmény, továbbá nemzetközi és nemzeti szakmai szervezet, partnerintézmény támogatta a rendezvényt: az amerikai ALA-tól a pakisztáni könyvtáros egyesületen át az afrikai Lubuto Library Projectig. A konferencián a kísérőrendezvényeken túl több mint másfélszáz, prezentációval kísért előadás hangzott el a világ minden tájáról, valamennyi kontinensről. Ez a reprezentativitás alkalmat ad arra, hogy megvizsgáljuk: melyek a könyvtárügy egyetemes kérdései, merre tartanak a különböző kultúrák könyvtárügyei, milyen hasonlóságok, azonosságok és különbségek mutatkoznak az egyes földrészek, illetve az azokat képviselő országok könyvtárügyében, melyek a kurrens témák. A rendezvény egyben alkalmat ad arra is, hogy kísérletet tegyünk a könyvtárügy általános, egyetemes kérdéseinek, fejlődési irányainak meghatározá-

---

* A 2013. október 18–19-én megrendezett konferencián elhangzott előadások felvételei, azok prezentációi, továbbá annak minden további mozzanata elérhető és letölthető az alábbi linkről: <http://www.library20.com/page/2-013-recordings>.

sára. Tekintettel arra, hogy a magyar könyvtárügy elméleti és gyakorlati szakemberei egyre kevesebbszer tudnak eljutni a meghatározó nemzetközi fórumokra, talán nem lesz haszontalan megismertetni őket az előadások tematikai összetételével, az azokban elhangzottak legfőbb tartalmi jegyeivel. Továbbá bízunk abban is, hogy a konferencián felmerülő ötletek, praktikák honosításával a hazai könyvtárügyet megtestesítő hatóságok, intézmények és nem utolsósorban a könyvtárosok meríteni is tudnak majd a nemzetközi gyakorlatból; a könyvtárügy, a könyvtártudomány elméleti kérdéseivel foglalkozók pedig fogódzókat, kapaszkodókat találnak írásunkban kutatásaikhoz.

Ez a konferencia azonban a hazai érintettsége okán is kiemelkedett a korábbiak közül. Jóllehet már az előző konferenciákon is feltűntek hazai előadók, ám a 2013. évi volt az első, amelyre Koltay Tibor szervezésének, kapcsolatának köszönhetően olyan nagyszámú magyar előadó jelentkezett, hogy külön magyar szekciót lehetett szervezni. A konferencia nyelve meghatározóan az angol volt, ám a magyar szekció előadásainak többsége magyar nyelven hangzott el, így a második legnépesebb nyelvi csoportot a hazai előadók képviselték. Ugyanakkor sajnálatos, hogy – a meglehetősen nagy hírverés ellenére – a hazai csoportban mindössze néhány intézmény képviseltette magát: a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar Könyvtári és Információtudományi Intézetének hat oktatója és nyolc mester-szintű hallgatója, továbbá a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar Könyvtártudományi Tanszék egy oktatója, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár és Információtudományi Intézetéből szintén egy oktató, a Debreceni Egyetem Informatikai Karáról két hallgató, valamint a International Master in Digital Library Learning (DILL) képzés egy hallgatója. A doktori képzésben résztvevőket a PTE, valamint a Semmelweis Egyetem doktori iskoláinak egy-egy olyan hallgatója képviselte, akiknek doktori kutatási témái kapcsolódnak a rendezvény tematikájához. A gyakorló könyvtárosok, a hazai könyvtári rendszer képviselői távol tartották magukat a konferenciától, jóllehet a világ más országaiból bőségesen megnyilvánult a szakma gyakorlati része is.

Amennyiben az előadók földrészenkénti megoszlását vizsgáljuk, úgy – egyáltalán nem meglepő módon – a legtöbb előadó (109 fő) Észak-Amerikából és Európából (25 fő), a legkevesebb (egy-egy fő) Afrikából és Közép-Amerikából regisztrált. A legnagyobb létszámú előadói gárda, összesen 102 szakember az Amerikai Egyesült Államokból, illetve hazánkból 20 fő „érkezett”. Jóllehet a konferencián valamennyi könyvtártípus teret kapott, ám az előadók többségét a felsőoktatási intézmények könyvtárosai (39 fő), valamint az oktatók (31 fő) képviselték, de igen jelentős számban vettek részt informatikus könyvtár, illetve könyvtár szakos hallgatók (20 fő) és doktorandusz-hallgatók (4 fő) is. A közkönyvtárakból összesen 11 előadó érkezett, míg az iskolai könyvtárak képviselőiben 9 előadást lehetett hallgatni. A nemzetközi szakmai szervezetek közül az IFLA két előadással képviseltette magát.

A konferencia tematikája immár tradicionálisan nyolc nagy témakör köré szerveződött, amelyek igen szemléletesen mutatják a könyvtárügynek, a könyvtári kérdéseknek az országok és a kontinensek határaitól független tendenciáit: a digitális szolgáltatások, a megőrzés és hozzáférés kérdései; a legújabb könyvtári technológiák és trendek; a tanulást segítő könyvtári, szolgáltatási tevékenységek; a

könyvtárak és az információs központok menedzsmentje a XXI. században; a felhasználó-központú könyvtári és információs szolgáltatások; a könyvtáros és információs professzió kérdései. Külön szekciót kaptak a doktoranduszok, valamint a hallgatói tudományos tevékenységet végzők, továbbá a nem hagyományos könyvtári környezetben, terekben működő, innovatív megoldásokat kínáló könyvtári ellátás aspektusai is. A legnépesebb csoport a legújabb könyvtári technológiák és trendek körül alakult ki, amelynek legfőbb témáit a mobil-hozzáférés, a QR-kód, az RFID, továbbá a könyvtárak, a könyves témák köré szerveződő közösségi hálózatok jelentették. Szintén sok résztvevője volt a könyvtáros és információs professzió témakörével foglalkozó szekciónak is. E szekció elsősorban a könyvtári és információs készségek könyvtárakon kívüli alkalmazásával, a szakmai és intézményi érdekképviselőt fejlesztési lehetőségeivel, a könyvtári és információs szakemberek továbbképzésének és karrierépítésének időszerű kérdéseivel foglalkozott. Ezek a nagy átfogó témakörök részben már előrevetítik, hogy a nemzetközi áttekintésben és aktuálisan milyen kérdéskörök foglalkoztatják szakmánkat, ám úgy véljük, hogy az általános képet – a kitűzött céljainknak való megfelelés érdekében – érdemes részletesebben is megvizsgálni.

A virtuális konferencia keretében feldolgozott témakörök

Amint azt említettük, a konferencia témakörei hagyományosan nyolc témakör köré szerveződtek, és mindegyik csoportban igen jelentős volt a résztvevők száma, a nemzeti hovatartozást illetően pedig meglehetősen heterogén előadói csoportok találkoztak a virtuális térben. Mindazonáltal az is egyértelművé vált számunkra, hogy e jelenségek igen szemléletesen mutatják a könyvtárügynek, a könyvtári kérdéseknek az országok és a kontinensek határaitól független tendenciáit.

A legtöbb előadót az új könyvtári technológiák és trendek (STRAND 2: *Emerging Technologies and Trends*) területét érintő csoport vonzotta, e szekcióban összesen 39 előadás hangzott el. A csoport előadásai vizsgálatának eredményeként azt láthatjuk, hogy döntő többségükben az online tanulás kérdéseivel, valamint az elektronikus tananyagok problematikájával foglalkoztak. Közöttük is „slágertémának” számított az úgynevezett MOOC (Massive Open Online Course). Az e témát boncolgató előadók többek között kitértek arra is, hogy a könyvtáraknak részt kell-e venniük az online tananyagok létrehozásában, forgalmazásában. Az általános megállapítás az volt, hogy a MOOC-mozgalom segítése mindenképpen a könyvtárak kiemelt feladatait jelenti, ezért külön beszámoltak a módszertani kérdésekről is. Jelentős hangsúlyt kapott annak taglalása, hogy a könyvtárosok szempontjából egy ilyen kurzus elkészítéséhez milyen kompetenciák szükségesek. Az előadók kitértek arra is, hogy legalább ennyire fontos része a kezdeményezés sikerének, hogy a MOOC résztvevői, tanulói is megkapják a rendszer használatának ismeretéhez szükséges oktatást, felkészítést, és ebben szintén fontos szerepet szántak a könyvtáraknak és a könyvtárosoknak. Az egyik előadó külön szót a MOOC-ok főszereplői, az oktatók és a könyvtárak kapcsolatáról. Felhívta a figyelmet arra, hogy az oktatóknak kapcsolatban kell állniuk a könyvtárral, és hogy a MOOC-ban meghirdetett kurzusokhoz szükséges szakirodalmat a digitális könyvtárakban elérhetővé

kell tenni, ezzel is megkönnyítve az ily módon tanulók munkáját. Az előadások egy része az online tananyagok tartalmi és technikai előállításának módszertani kérdéseibe vezette be a hallgatóságot. Néhány jó gyakorlati példával (iskolai könyvtár, médiahasználat stb.) mutatta be, hogy az online tananyagkészítés nem is olyan egyszerű, hiába van hozzá sok segítség az interneten.

Több előadás foglalkozott a könyvtárak technikai fejlődésével, azzal, hogy néhány évtizeddel ezelőtt honnan indultak, milyen technikai lehetőségeik voltak, és ma hol tartanak; milyen jövő várható. Ezek között több olyan beszámoló volt, ami a legmodernebb tendenciákat mutatta be, olyan korszerű technológiákat, amelyek már a közeljövőben alapvetően változtatják meg a használók kiszolgálását. A prognosztizált változások legfőbb elemeiként a mobil technológiák, a QR- kódok könyvtári alkalmazását jelölték meg a prezentálók, kiemelve, hogy azok nem csupán az olvasók közvetlen kiszolgálásában válnak egyre népszerűbbekké, hanem kreatív módon tehetjük a könyveinket, posztereinket, falainkat és még akár a bejáratú ajtókat is interaktívvá. A mobil technológiák alkalmazásának egyik kiváló példája a 23 Mobile Things, ami egy önállóan irányított online program, és a kurzus készítői bemutatták, hogyan alkalmazhatóak ezek a mobil technológiák a könyvtári szolgáltatások kiegészítéseként. Szintén a mobiltechnológia alkalmazásával vált lehetővé a Mobile Health Information For All by 2015 projekt megvalósulása is, amelynek segítségével az elsősegélynyújtás és az egészségügyi ellátás legfontosabb információit már okostelefonokon keresztül is elérhetik.

Az új könyvtári technológiák között kiemelten foglalkoztak az előadók a könyvtárak és a közösségi média (főként a Twitter) kapcsolatával, továbbá azok következményeivel, illetve a közösségi oldalak hatékonyságnövelésének módszereivel. Igen népszerű volt az e-bookok, e-olvasók könyvtári alkalmazásának kérdésköre is. Az előadók többségénél már egyáltalán nem az volt a kérdés, hogy ezeket a könyvtárak használják-e, hanem az, hogy milyen modellt érdemes követni, milyen új modelleket kell kidolgozni a hatékonyabb könyvtári alkalmazáshoz.

Igen érdekes és sajátos témát boncolgattak azok az előadók, akik az e-referenz könyvtári kérdéseivel foglalkoztak. Az Egyesült Államokban igen népszerű szolgáltatást már számos technikai újítás is segíti. Mindezek mellett számos olyan egyedi témájú előadás is elhangzott, amelyek nem képeznek ugyan egységes tematikát, ám önmagukban is az előremutató technikák, technológiák közé sorolhatók: a könyvtári építészet aktuális trendjei, az adatbányászat könyvtári jelentősége, a könyvtári brands megteremtése, a már magyar kezelőfelülettel is rendelkező linkgyűjtő oldal, a Reddit bemutatása, könyvtári hasznosítása (<http://hu.reddit.com>), továbbá az internetezéshez szükséges keresési készségeket fejlesztő program bemutatása. A szekcióban előkerültek még olyan témák, mint például egy magyar előadás, a self-publishing vagy a Creative Commons-ból származó iCommons.

Az elmúlt évtizedekben már megszoktuk, hogy a technikai, technológiai újítások, újdonságok könyvtári, könyvtárosi alkalmazási lehetőségeiben, innovációiban az Egyesült Államok könyvtárosai járnak az élen, ez most is hasonlóan történt: a prezentálók többsége (30 előadás) az Egyesült Államok könyvtárait, könyvtárügyét képviselte. Többen foglalkoztak a virtuális referenz-szolgáltatási lehetőségek bővítésével, a mobil-eszközök – iPad, e-book, tablet stb. – hasznosításával a könyvtárakban és integrálásukkal a könyvtári szolgáltatásokba, a könyvtárosok, valamint a felhasználók mindennapi tevékenységébe. Ugyanakkor olyan fontos könyvtárszak-

mai kérdésekre is kitértek, mint például az elektronikus és digitális források, gyűjtemények kezelhetősége, feltárási nehézségei. Előkerült a digitális dokumentumok metaadatainak a kérdése, azok MARC-kompatibilitása, illetve annak problémája, hogy a MARC egyáltalán alkalmas-e, alkalmas lehet-e a digitális információhordozók feltáráására. Mindezek mellett szóba kerültek a változások menedzseléséhez, megvalósításához szükséges, az emberi erőforrással kapcsolatos kérdések is: milyen technikai ismeretek, képességek, készségek elsajátítása szükséges a könyvtárosoknak ahhoz, hogy biztos alapokon legyenek képesek kiszolgálni a felhasználókat.

A második legnépesebb szekció harminc előadással (STRAND 6: *Library and Information Professionals – Evolving Roles and Opportunities*) könyvtári és információs szakemberek változó szerepeinek és lehetőségeinek, esélyeinek kérdéskörével foglalkozott. Így egyáltalán nem meglepő, hogy ebben a csoportban a legtöbb előadás a digitális kor emberi vetületeit tárgyalta. Ez egyrészt a könyvtárosok átalakuló szerepét, másrészt pedig a kiszolgálandó közeg nem könyvtári környezetben használatos információs kompetenciáit, azok fejlesztési lehetőségeit jelenti. Mára egyértelművé vált, hogy az újonnan a munkaerőpiacra érkezőktől az elvárt készségek között talán a legfontosabb a megfelelő információs műveltség és digitális írástudás birtoklása, ezért mind a felsőoktatás, mind pedig a szakképzés számára sürgető igényként fogalmazódik meg azok szakszerű és a képzés során megvalósuló fejlesztése. Több előadás is foglalkozott az információs és a könyvtári területen tanuló hallgatók kutatási, keresési készségeinek, továbbá kritikai gondolkodásának fejlesztésével. Az előadók vizsgálták, hogy akár a doktori képzésben, akár a felsőoktatásban résztvevő hallgatóknak, milyen kompetenciák elsajátítására van szükségük ahhoz, hogy a jelen és a jövő munkaerőpiacán helyt tudjanak állni, és hogy tudásuk egyre szélesebb körben, és semmiképpen sem kizárólagosan csak a szűken vett szakterületükön legyen alkalmazható, hanem az információ- és könyvtártudományon kívül is. A szekcióban az újfajta tanulási módszerek is nagy hangsúlyt kaptak: online környezetben történő tanulás, csoportos tanulás, valamint az új tanulási formákat kiszolgáló digitális tananyagok fejlesztése, a digitális könyvtár- és információhasználat tantervekbe történő beépítése. Ugyanakkor arra is felhívták a figyelmet, hogy a könyvtáros professzió változásainak pontos meghatározásához, a fejlesztési, fejlődési kényszerből adódó változások menedzseléséhez nemzetközi szintű kooperáció szükséges. Ennek egyik lehetőségeként a könyvtárosok virtuális együttlétére vonatkozó és már működő kezdeményezés is előkerült, az International Librarians Network (<http://ilnetwork.wordpress.com/>). Néhány előadás foglalkozott a pedagógusoknak és az iskolai könyvtárosoknak, továbbá a két fél együttműködésének az információs műveltség fejlesztésében betöltött szerepével. A programban több olyan ingyenesen is elérhető eszközt mutattak be, amelyek hatékonyan gyarapíthatják a pedagógusoknak az e készségek fejlesztésében használható technikai ismereteit.

Amennyiben e szekció munkáját abból a szempontból elemezzük, hogy mely földrészek és mely országok voltak ott a legaktívabbak, úgy ismét az Egyesült Államokat kell itt is kiemelnünk. Az előadások döntő többsége a könyvtáros szakma, a könyvtárosok új kihívásokhoz, változásokhoz történő igazodásának lehetőségeivel, módszereivel foglalkozott, kiemelten a formális és a nonformális tanulási, továbbképzési lehetőségekre, továbbá a könyvtárosok technikai ismereteinek, ké-

pességeinek és készségeinek fejlesztésére. Mindezek mellett jelentős hangsúlyt kapott a tengeren túl immár tradicionálissá váló szemléletmód: a könyvtárak és a könyvtárosok közötti kooperációnak, a könyvtárosi tevékenységek koordinációjának, a megújulásban szerzett tapasztalatok nemzetközi disszeminációjának szükségessége.

A harmadik legnépesebb előadói gárdával a könyvtár és a digitális szolgáltatások, megőrzés és hozzáférés témakörére szakosodott csoportban (STRAND 1: *Digital Services, Preservation, and Access*) találkozhattunk: itt összesen húsz előadás hangzott el, zömükben az Egyesült Államok és Európa könyvtárosai foglalkoztak a témával. A bibliotékák digitális megnyilvánulásai, az ahhoz kapcsolódó könyvtári munkafolyamatok és szolgáltatások, a kibővült hozzáférési és elérési lehetőségek azok, amelyek a felhasználók számára is talán a leglátványosabban mutatják a könyvtári outputok dinamikus változásait. Ugyanakkor a nagyközönség előtt, de sajnos, még sok könyvtáros számára is új gondolatot, szokatlan, sőt ismeretlen szemléletmódot jelent, hogy a digitális lehetőségek nem csupán a könyvtári outputban, hanem az input meghatározó elemében, a gyűjteményszervezésben is mélyreható változásokat hoztak, és a jövőben várhatóan ennek még több, még meghatározóbb jelenségeivel találkozunk majd. A könyvtárak eddigi működése során még soha nem volt ilyen bőséges lehetőség arra, hogy egy dokumentum könyvtári gyűjteménybe iktatása (birtoklása) mellett az egyes könyvtárak gyűjteményválasztékát, kollektívínálatát kibővíthessük, az „amikor kell” hozzáférés lehetőségével. Jóllehet a könyvtárközi kölcsönzés, az ODR és a KSZR szolgáltatások is ezt a lehetőséget szolgálják, ám a technológiai fejlődésnek köszönhetően ma már a távoli és online elérés szinte minden közvetítő intézmény mellőzésével valósítja meg a hozzáférés kibővítését. Nem véletlen, hogy világszerte igen komoly erőfeszítések történnek annak érdekében, hogy minél több teljes tartalmat lehessen szabad hozzáféréssel, online formában elérni. Ezek a globális jelenségek jelentősen átalakítják a gyűjteménymenedzsmentről való gondolkodást is. Ezek a kérdések sorra köszönnek vissza e szekció előadásaiban is. Szintén e témához kapcsolódott az előadások másik része is, de egy kissé más szempontból közelítve a gyűjteményszervezés kérdéseire. A digitális könyvtári gyűjtemények kialakításának, szervezésének módszertani kérdései, amelyek már komolyan számolnak az internet által létrehozott és annak segítségével működő új, közösségi, virtuális állománygyarapítási módusokkal is. Igen érdekes és hasznos kezdeményezések közül csupán néhány, speciális kezdeményezést áll módunkban kiemelni. A Singapore Memory projektben a felhasználók segítségével szándékoznak egy digitális nemzeti gyűjteményt építeni, és már vannak is bemutatható eredmények. Az Egyesült Királyságban a Health Information For All by 2015 keretében megvalósuló Global Healthcare Information Network egyik projektje a könyvtárosok bevonásával egészségügyi információkból álló rendszert hoz létre. Amerikában a Rasmussen College az American Psychological Association által összeállított publikálási útmutatókat és kézikönyveket (*Publication Manual of the American Psychological Association*) online változatban teszi elérhetővé, mindezt úgy, hogy egy adatbázisba feltöltik a gyakran ismételt kérdésekre adott válaszokat, illetve használati útmutatókat, videókat. Ugyanakkor hangsúlyos kérdés volt az újfajta állományok, könyvtári szolgáltatások elérhetőségének szakmai problémáinak taglalása is: az új típusú dokumen-

tumok metaadatulási lehetőségei, követelményei, a MARC e közegben történő használhatósága, illetve használhatatlanságának taglalása, az RDA, valamint a mesterséges intelligencia használatának lehetőségei a dokumentumok feltárásából származó adatok strukturálásával kapcsolatosan. E téma megközelítése azonban nem csupán a könyvtárak, hanem a felhasználók szemszögéből is napirenden volt: hogyan változtak és változnak a könyvtárhasználati szokások a bibliotékák által közvetített, szabad hozzáférésű online dokumentumok szolgáltatási palettán történő megjelenésének eredményeként. Az adatok azt mutatják, hogy a könyvtárhasználatban egyre dinamikusabban növekszik a távhasználat, és ez a szolgáltatás egyértelműen növeli a könyvtárak iránt megnyilvánuló társadalmi igényeket, továbbá a könyvtárhasználatot is.

A tanulás, a könyvtárak tanulásban betöltött és megváltozott szerepének témaköre lényegében az egész konferencia központi témájaként jelölhető, és minden csoport előadásaiban jelentős szerepet kapott, ám külön és igen népszerű (17 előadás) szekció is foglalkozott e témával *Learning Commons (for school libraries and/or academic libraries)*. A csoport fő témáját a könyvtárak tanulást segítő szerepének változásai adták. Az előadók vizsgálták a könyvtárak megváltozott szerepét a megváltozott tanulási környezetben, tanulási szokásokban, és kitértek mind az intézményes oktatásra, mind az életen át tartó tanulásra. A másik fő kérdést pedig az jelentette, hogy a könyvtár miként tudja gyűjteményét, szolgáltatásait úgy prezentálni, hogy a fiatalok érdeklődését felkeltsék azok iránt; milyen elektronikus gyűjteményeket érdemes e korcsoport sajátos igényeinek figyelembevételével szervezni; hogyan lehet a könyvtári valós és virtuális tereit alkalmassá tenni a közösségi tanulásra. A konferenciát szervező egyetem (San José State University) diákjai például bemutatták a Virtual Learning Commons weboldalát, ahol a tanulók és oktatók, szakemberek együtt építik a tartalmakat gyakran közösségi diskurzusokat folytatva. E szekcióban kaptak helyet az információs műveltség, a kritikai gondolkodás könyvtári aspektusának témakörei, valamint egy új terminus, a képi műveltség és annak fejlesztési szükségletei, lehetőségei.

A könyvtárak sokrétű, sokszínű funkciója, tevékenysége mutatkozott meg annak a szekciónak a munkájában, amelyben a felhasználóközpontú szolgáltatásokat és modelleket mutatták be a résztvevők (STRAND 5: *User Centered Services and Models*) úgy, hogy a 18 előadás a könyvtár szociális funkciójának több szegmensét is érintette. Különösen a könyvtárak szociális, szocializációs funkciói kerültek előtérbe, úgymint a hajléktanok könyvtárhasználatának sajátos aspektusai, a homoszexuálisok, valamint az öngyilkos hajlamúak könyvtári ellátása, a biblioterápia alkalmazása az ilyen és ehhez hasonló, a társadalom perifériáján élő csoportokban, a nemzetiségi, kisebbségi csoportok, bevándorlók számára nyújtott speciális könyvtári-szocializációs szolgáltatások ismertetése, az általánosan használható modellek bemutatása.

A legnagyobb előadói létszámot vonzó szekciókon kívül a könyvtári kérdések más vetületei is felmerültek a virtuális konferencián. Ilyenek voltak a könyvtárak és információs központok XXI. századi menedzsmentjének kérdései is (STRAND 4: *Management of Libraries and Information Centers in the 21st Century*). Érdekessé-

ge az ebben a csoportban felvetett témáknak, hogy a gyűjteménymenedzsment olyan szegmenseit érintették, amelyek az elektronikus és digitális kollektciók kialakításával, az azokhoz való hozzáférés lehetőségeivel, e kérdéskörök menedzselési problémáival, sajátosságaival foglalkoztak. A szekció másik csoportját képezték a nemzeti és nemzetközi szervezetek (ALA, IFLA) pártfogói, tanácsadói tevékenységével, munkájával foglalkozó előadások, továbbá a könyvtárak finanszírozási nehézségei. Sajátos és újszerű tematikát mutattak a nem hagyományos könyvtári környezetben, terekben működő, innovatív megoldásokat kínáló könyvtári ellátás aspektusai, a könyvtárak belső munkáját bemutató valós és virtuális túrák szervezése (STRAND 8: *Library and Information Center „Tours”*). Külön szekcióba szervezték a könyvtártudományi témákban doktori és egyéb kutatásokat végzők csoportját (STRAND 7: *Doctoral Student Research*). A mindössze négy előadás meglehetősen eklektikus képet mutat. Az egyik, a magyar kutató az elektronikus és virtuális könyvtárakat kutatja, a másik koreai kutató pedig az iskolai audiokönyvek népszerűsítésével foglalkozik. Az amerikai előadó a tini-könyvsorozatok történetét és jelentőségét mutatta be, a kínai pedig az idősebb emberek könyvtári ellátását.

A konferencia előadásainak megoszlása könyvtártípusonként

A különböző könyvtártípusok képviselőiben elhangzott előadások szignifikánsan mutatják azok sajátos funkcióiból adódó, illetve az azokhoz kapcsolódó könyvtárszakmai rétegződést, ezért feltétlenül fontosnak tartjuk, hogy az elhangzott előadásokat e szempontok szerint is görcső alá vonjuk. Arányaiban elsősorban többséget képviseltek a felsőoktatási intézményekből, valamint a szakkönyvtárakból érkezettek (39), tőlük jelentősen leszakadva, 9-9 előadással jelentek meg az iskolai könyvtárak és a közkönyvtárak előadásai. Mindhárom könyvtártípusban az észak-amerikai előadók voltak meghatározó többségben, az ő számuktól messze elmaradva jelentek meg az európai, az ázsiai földrészt képviselő könyvtárosok. Amennyiben tovább vizsgáljuk a könyvtártípusok egyes szekciókban való képviseletét, úgy azt láthatjuk, hogy a második szekcióban feldolgozott témakör, az új könyvtári technológiák és trendek, mindhárom könyvtártípusban a legnagyobb érdeklődésre tartott számot. Emellett az első szekció, a digitális szolgáltatások, a megőrzés és hozzáférés szintén valamennyi könyvtárban központi témát képviselt. Mindazonáltal amíg könyvtári és információs szakemberek változó szerepeinek és lehetőségeinek, esélyeinek kérdéskörével elsősorban a felsőoktatási intézmények és a szakkönyvtárak, addig a felhasználóközpontú szolgáltatások témaköre főként a közkönyvtárakból érkező előadókat foglalkoztatták. Érdekes adalék ehhez, hogy a könyvtárügy napjainkban igen divatos témája, a menedzsment szekció itt nem vonzott nagy előadói gárdát.

Könyvtártípus	STRAND 1	STRAND 2	STRAND 3	STRAND 4	STRAND 5	STRAND 6	STRAND 7	STRAND 8
Felsőoktatási és szakkönyvtárak	8	13	3	0	2	6	0	7
Iskolai	1	3	2	1	1	0	1	0
Közkönyvtár	1	2	0	0	3	1	1	1

A felsőoktatási intézmények bibliotékáiból érkező előadások tematikájának középpontjában – illeszkedve az e típusú könyvtárak funkcióihoz – elsősorban a hallgatók megváltozott tanulási szokásaihoz (e-learning, aktív és csoportos tanulás, MOOC-kurzusok stb.) igazodó új állománygyarapítási és szolgáltatási lehetőségek bemutatása, illetve azok kérdéskörének tisztázása állt. Mindezek mellett igen jelentős hangsúlyt kaptak a felsőoktatásban résztvevők információs műveltségének speciális fejlesztési szempontjai, az e területen a felsőoktatási intézmények könyvtáraitra háruló új típusú könyvtárhasználati, információszerzési módszerekkel történő megismertetés.

A másik témacsoportban a könyvtári tájékoztatásban és információsolgáltatásban a technológiai változások nyomán megjelenő új lehetőségek kerültek fókuszba: a virtuális referenz, az új típusú és tartalmú információs források, az intézményi repozitóriumok, az online referenz könyvtárak szervezése, szolgáltatási rendszere, a szerzői jogi kérdések, a nyílt hozzáférés, az adatbázis-építés újabb technológiai lehetőségei a mesterséges intelligencia használatával.

A harmadik témacsoport ebben a könyvtári kategóriában a könyvtárak belső szakmai munkálataival, azok új követelményekhez történő igazításával foglalkozott: az RDA használatában szerzett tapasztalatok, a metaadatok készítésének automatizálása és egységesítése, a dokumentumok feldolgozásának közösségi lehetőségei, illetve ezek problémái, a QR-kódok könyvtári alkalmazásának lehetőségei, a mobil alkalmazások, az e-bookok. Ebben a csoportban merült fel a könyvtárak közötti együttműködés szorosabbá tételének igénye, az e célt megvalósító publikációs lehetőségek, különös tekintettel a fiatal szakemberek megjelenési esélyeire, valamint a kölcsönös tapasztalatcsere érdekében megvalósítandó ösztöndíj-lehetőségek kidolgozása és megvalósítása.

Az iskolai könyvtárakat képviselő előadások tematikája több szempontból hasonlított a felsőoktatási intézmények könyvtáraihoz. Itt is központi kérdés volt a hagyományos és az online gyűjtemények megváltozott menedzselési kérdései, valamint az internet közösségi célú használatának lehetőségei, és ez utóbbi esetben itt is a tanulásban való felhasználás módjai kerültek előtérbe. Mindezek mellett az iskolai könyvtárak sajátos világát, funkcióját bemutató prezentációk is népszerűek voltak: az iskolások bevonása a könyvtári életbe, a valós és virtuális közösségi terek diákokkal történő közös tervezése, a hagyományos és az online kollektívok gyarapítása, minőségének javítása a diákok és az ingyenes közösségi, illetve megosztó oldalak bevonásával; szakmai tanulási hálózatok fejlesztése a Twitter segítségével; a hagyományos és az internetes olvasási kultúra olyan típusú építése, amelynek eredményeként a magukat az egész életen át önállóan fejleszteni, továbbképezni képes felnőtt személyiségek alakíthatók ki; a blogozás és a twitterezés szerepe a virtuális olvasói közösségekben, olvasókörokbén. A világháló tanulási, olvasási célú lehetőségének kihasználására irányuló kezdeményezések mellett több előadó is érintette a közkönyvtárak, valamint az iskolai könyvtárak eddigi együttműködésének kiterjesztését a korosztállyal kapcsolatos sajátos feladatok megosztásában, illetve az ezekkel a tevékenységekkel összefüggő koordinációjában. Amennyiben az e könyvtártípusból érkező előadók földrészenkénti megoszlását vizsgáljuk, úgy azt láthatjuk, hogy, mint általánosságban, itt is az észak-amerikai kontinens képviselői voltak döntő többségben, majd ezt a csoportot az ázsiai és az óceániai prezentációk követték.

Érdeemesnek tartjuk megjegyezni, hogy az európai iskolai könyvtárak nem képviselték magukat e konferencián. Természetesen, erre lehet azt mondani, hogy a Library 2.013 virtuális konferencia előadói gárdája, hasonlóan más világkonferenciákhoz, nem kifejezetten a reprezentativitás mentén verbuválódott, de ez a tény mégis csak valamiféle hiányérzetet okoz főként európai látószögéből nézve. Mindezek mellett az is tanulságos, hogy azoknak a földrészeknek az esetében, ahol a tanulásba, a tudásba történő investíció nem csupán a politikai szlogenek szintjén jelenik meg, hanem valóságos tartalma, sőt eredménye van, mint például az ázsiai kontinens, az iskolai könyvtárak nemzetközi szinten is mértékadó innovációi megjelenésének lehetünk szemtanúi.

A közkönyvtárak 9 előadásából 8 az észak-amerikai földrészt, míg Európát egyetlen előadás képviselte. Ennek jegyei az előadások jellemző tartalmában is megnyilvánult: az Egyesült Államok könyvtárainak szolgáltatásközpontú szemléletmódja tükröződött vissza. A prezentációk többsége azt vizsgálta, hogy a könyvtárak a megváltozott könyvtári és társadalmi környezetben hogyan tudják optimalizálni a közönség kiszolgálását: az iPad-kölcsönző szolgáltatás előnyei, hátrányai és kihívásai; az önkiszolgáló könyvtári szolgáltatások kérdései; a mobiltechnológiák a könyvtári szolgáltatásokban; a digitális gyűjtemények létrehozásának, fejlesztésének és menedzselésének problematikája; az információs műveltség fejlesztésének lehetőségei, sajátosságai a különböző használói korcsoportokban, különösen a gyermekek körében. Végül pedig a közkönyvtárak sajátos feladatrendszeréhez illeszkedően a hajléktalanok a és társadalomból különböző szegmensek mentén kirekesztettek kiszolgálása, támogatása.

Ebben a részben szeretnénk szólni a különböző szakmai szervezetek részéről elhangzott előadásokról, jóllehet azok nem valamely könyvtártípushoz kapcsolódnak, hanem – nemzetközi jellegüknél, szakmai presztízsüknél fogva – a könyvtárak egészére vonatkozó jelenségekre, irányvonalakra mutatnak rá. Mindenekelőtt az IFLA képviselőjében megszólaló két előadás tematikáját szeretnénk bemutatni. Az IFLA elnöke előadásában bemutatta az IFLA Trend Report munkáját, és arra ösztönözte a hallgatóságot, hogy saját régióikban is kezdjenek foglalkozni azokkal a globális információs környezet okozta változásokkal, tényezőkkel és hatásaikkal, amelyek a Trend Report alapján befolyásolhatják a könyvtárakat az új információs környezetben. Az IFLA Trend Report öt olyan megatrendet definiált, amelyek kulcsfontosságú szerepet játszanak az emberiség jövőjének alakításában, az információs ökoszisztémában. Ezek részben érintik a technológiai változásokból adódó információ-hozzáférési lehetőségeket, illetve az újabb akadályokat; az oktatáshoz való hozzáférés demokratizálódását; a személyiségi jogok és az adatvédelem határainak kérdését, a hiper-hálózatos társadalom új hangjainak és csoportjainak megjelenését; a globális információs környezetnek az új technológiák hatására történő folyamatos változásait. Az IFLA másik előadása azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy olyan eszközöket, módszereket és tudást kell a könyvtár- és információ-tudomány területén tanuló diákokkal elsajátíttatni, amelyekkel a könyvtárak patronálását hatékonyabbá lehet tenni. Az előadó konkrét példákkal mutatta be azokat a kezdeményezéseket, amelyek e téren máris eredményeket hoztak: a közösségi média felhasználása a könyvtárak támogatottsága növelésének érdekében; a könyvtárakon kívüli szférával – törvényhozókkal, valós és potenciális támogatókkal, finanszírozókkal – történő kommunikációs lehetőségek, továbbá a professzionális lob-

bizás eredményei. Összefoglalónkban – progresszivitása okán – érdemesnek tartjuk azt is bemutatni, hogy az ALA küldötteit mely kérdések foglalkoztatták.

Az ALA négy előadóval jelent meg a fórumon, négy különböző szekcióban. Az első előadás, amely az *Evolving...* szekcióban hangzott el, azzal foglalkozott, hogy miként bővíthetjük a különböző kultúrákat és népeket, nemzeteket, etnikumokat bemutató gyűjteményeinket annak megfelelően, ahogyan a felhasználók demográfiai összetétele változik. Az ALA International Relations Roundtable (IRRT) szívesen vállalna ebben szerepet egy honlap működtetésével, ahol tippek és javaslatok várnák a látogatókat, továbbá foglalkoznának az e területen tevékenykedő könyvtárosok nemzetközi együttműködésének lehetőségeivel is. A második előadás a menedzsment témakörébe vágott, és azt taglalta, hogy a nyilvános könyvtárak értékét, hasznát egyre nehezebben lehet megmutatni a finanszírozó szervezetek, hatóságok számára. Napjainkban már nem elegendő, hogy általában beszéljünk a könyvtárak jóléti szolgálatáról, hanem egyre inkább szükség van a számszerű adatokra is. A kvantitatív érveléshez azonban szükséges a könyvtár használatára vonatkozó differenciáltabb adatok gyűjtésére, továbbá azoknak a könyvtárak értékét megmutató érvrendszerbe történő beépítésére. Az ALA harmadik előadása a felhasználó központú szolgáltatások és modellek csoport feldolgozásaként hangzott el. Arról az ALA elnöki kezdeményezésről van szó, amelyet a könyvtárakhoz való jog nyilatkozata (Declaration for the Right to Libraries) jelent, amelyet 2013–2014 folyamán indítottak, és ami arra vállalkozott, hogy bemutassa: hogyan változott meg az egyes emberek és a közösségek élete a könyvtárak tevékenységének hatására (Libraries Change Lives). Az akció alkalmas egyrészt a használói igények jobb megismerésére, másrészt alkalmas arra is, hogy a könyvtárak társadalmi megítélése tovább javuljon. A negyedik előadás a könyvtárépítészetben uralkodó mai irányvonalat mutatta be, különös tekintettel a zöld technológiákra, az izgalmas műemlék-felújításokra, valamint a könyvtárak megfiatalítására. A konferencián olyan nemzetközi szervezetek is képviseltették magukat, amelyek szorosan érintik ugyan a könyvtárak tevékenységét, de nem kifejezetten e szakmai csoport összefogására szerveződtek. Ilyen volt például az Information New Wave, amely fő feladatául az Egyesült Államok és a fejlődő országok oktatási közösségei, a könyvtári felhasználói, a diákjai és az információs szakemberei, valamint a különböző etnikai csoportok közötti együttműködést kívánja elősegíteni. E munkájuk eredményeiről és további feladatairól számoltak be.

A konferencia magyar előadásainak tartalmi jegyei

A Library 2.013 virtuális konferencia magyar előadásainak tematikáját az határozta meg, hogy az előadói gárda jelentős része az informatikus könyvtáros felsőoktatásból – oktatók és mester-, illetve PhD-szintű hallgatók – került ki. Ennek megfelelően az önálló nemzeti csoportot alkotó előadások kevésbé a napi könyvtári gyakorlatok, mint inkább a tudományos vizsgálódások körébe sorolhatók, és tekintettel a pécsi képző és kutató műhely jelenlétének elsődlegességére, főként ennek az iskolának a képzési, kutatási programjait tükrözték. Ugyanakkor nem állíthatjuk, hogy azoknak ne lenne semmi köze a könyvtári praxishoz. Ellenkezőleg! Amint majd látjuk, olyan, napjainkban fontos, és csupán látszólag a napi gyakor-

lattól távol eső könyvtári kérdésekkel foglalkoztak, mint például az információs műveltség fejlesztési lehetőségei könyvtári környezetben, szakirodalmi, tudományos publikációs vizsgálódások, tudományometriai és bibliometriai elemzések, self publishing stb.

A magyar csoport résztvevőinek száma

STRAND 1	5
STRAND 2	2
STRAND 3	3
STRAND 4	1
STRAND 5	3
STRAND 6	4
STRAND 7	1
STRAND 8	0

A konferencia általános tematikus megoszlását követve, itt is a digitális jelenlétek vonzották a legtöbb előadót: a könyvtári (digitális) szolgáltatások távoli elérésének térnyerése a személyes használattal szemben; a digitális műveltség három szintjének meghatározása; a szakfolyóiratok hatástényezőinek vizsgálata a különböző folyóirat és hivatkozás-minősítési eljárások, módszerek felhasználásával; az „információs társadalom” terminus technikus szakirodalombeli terjedésének, életjelenségeinek vizsgálata a szakirodalmi adatbázisok alapján; a XXI. századi történelmi események rang- és hangsúlybeli, értelmezési eltéréseinek megjelenése a különböző földrészek szakirodalmi termésének bibliometriai vizsgálata tükrében. A második legnépesebb szekciót itt is a könyvtári és információs professzió változásainak kérdésköre adta: a felsőoktatásban tanulók információs kompetenciái, illetve azok illeszkedése a felsőfokú tanulmányok sikeres abszolválásához szükséges elvárásokhoz; a digitális könyvtári mesterképzés (Borås, Oslo, Koppenhága) oktatási programjainak kvalitatív összehasonlító esettanulmánya; a kritikai gondolkodást és az információs műveltséget fejlesztő módszerek, technikák alkalmazásának lehetőségei, tapasztalatai az informatikus könyvtáros szakos hallgatók körében; az új műveltség, az életen át tartó tanulás, az új tanulási, oktatási formák, különösen az intézményes oktatáson kívül esők segítése és a könyvtárak lehetőségei. Három előadás foglalkozott a könyvtárak tanulást segítő szerepének változásaival: a hátrányos helyzetű gyerekek információs műveltségének fejlesztése; a csoportos online tanulás támogatásának lehetőségei és gyakorlatai könyvtárakban; az egyetemi könyvtárak honlapjaival mint virtuális tanulási környezettel szemben tanúsított elvárások egy empirikus vizsgálat tükrében. Szintén három előadást adtak a magyar előadók a használóközpontú szolgáltatások és modellek szekció munkájához: a leszbikusok, a melegek, a biszexuálisok és a transzneműek öngyilkossági kockázatának csökkentési lehetőségei könyvtári eszközökkel, különösen a serdülő és a fiatal felnőtt korosztályban; a könyvtárak által nyújtott virtuális közösségi szolgáltatások hatékonyságának elemzése empirikus vizsgálatok alapján; a biblioterápia a XXI. századi könyvtári tevékenységekben. Az új könyvtári technológiákat és trendeket feldolgozó csoportban két magyar előadás hangzott el, amelyek a következő témákat dolgozták fel: a hazai self-pub-

lishing-piac terebélyesedése és azok könyvtári kezelése közötti ellentmondásos helyzet bemutatása, elemzése, valamint az adatbányászati technológiák könyvtári hasznosítása. Egy-egy magyar előadás hangzott el a menedzsment és a doktori kutatásokat bemutató szekciókban. A menedzsment témát kutató hallgató azt vizsgálta, hogy az IFLA ajánlásai és konferenciái hogyan járultak hozzá ahhoz, hogy az információs társadalom által támasztott kihívások közepette a könyvtárak megtalálják (új) szerepüket és feladataikat; míg a doktorandusz hallgatónk „könyvtelen” könyvtár (Bookless library) jelenségének a magyar egyetemi hallgatók és könyvtárosok körében történő elfogadásáról, illetve elutasításával kapcsolatosan végzett empirikus kutatás eredményeit mutatta be.

Összegzés

A Library 2.013 nem csupán a technikai megvalósítás területén mutat egyfajta mintát a hazai könyvtári világ számára. Kétségtől érdekes kaland volt a résztvevők számára a virtuális konferencia előzetes feladatainak, technikai és tartalmi kérdéseinek egyidejű kezelése. És itt feltétlenül meg kell említeni és meg kell köszönni a hazai csoport moderátorainak, Németh Mártonnak és Koltay Tibornak remekbeszabott, önzetlen moderátori tevékenységét. Ugyanakkor nem mehetünk el szó nélkül a mellett sem, hogy a 2013. október 18-án és 19-én megrendezett és a világot átfogóan zajló konferencia szokatlan élményeket is adott mind a résztvevőknek, mind pedig a konferencián hallgatóként „megjelenteknek” is. A konferencia a két nap alatt folyamatosan dolgozott, az időbeli eltolódások miatt a napok 24 órájában zajlottak a prezentációk. A virtuális térben lényegében minden ugyanúgy zajlott, mint a valóságban: szekciók voltak, az előadásokat a közönség számára is látható prezentációk kísérték, a szekciók munkájához a világ különböző részeiről csatlakoztak résztvevők, illetve hagyták el a színhelyet (a jelenlévők létszámát és azok mozgását folyamatosan lehetett látni); lehetőség volt az előadókhöz online és offline kérdést intézni, az előadásokkal kapcsolatosan véleményt nyilvánítani, amelyekre ugyanezen a csatornán lehetett válaszolni is. Az interaktivitást alapértelmezésben a chat-lehetőség biztosította, de a webkamerák is folyamatosan üzemeltek. A technikai előkészítés gondosságát pontosan mutatja, hogy annak zavara miatt nem szünetelt a konferencia munkája. A magyar előadások az átlagnál nagyobb nézőközönséget vonzottak; 12–25 fő között mozgott a virtuális résztvevők száma, és az ország különböző részeiről, városaiból történtek bekapcsolódások.

A technikai érdekességeken túl azonban sokkal fontosabbnak tartjuk a fórum szakmai tapasztalatait, annak az üzenetnek a részletezését, amelyet a világ könyvtári, könyvtárosi közléte a különböző előadások, illetve az azok nyomán kibontakozó irányvonalak mutatnak a hazai könyvtári közélet számára. A következőkben ezeket kívánjuk összefoglalni.

1. A körülöttünk kibontakozó globális információs társadalom folyamatosan új igényeket fogalmaz meg a könyvtárak és a könyvtárosok számára.
2. Az új igények fel- és megismerése, a könyvtári tevékenységek azokhoz történő igazítása sokkal dinamikusabb munkát, változtatásokat igényel, mint amiket eddig tapasztalhattunk.

3. A megváltozott tanulási környezet, tanítási és tanulási módszerek új típusú igényeket indukálnak a könyvtárak felé, és ezeknek az igényeknek a maradéktalan kielégítése lehet garancia a könyvtárak társadalmi presztízsének megtartására, növelésére.
4. A hazai könyvtárügy képviselőinek sokkal tudatosabb lobbitevékenységet kell végeznie annak érdekében, hogy a könyvtárak hasznosságát, tömegbefolyását ne csupán a felhasználók lássák, hanem a döntéshozókban, továbbá a potenciális finanszírozókban is tudatosuljon.
5. Az open acces és a hozzá kapcsolódó dokumentumkezelési, -feldolgozási, -hozzáférési technológiák alapvető változásokat hoznak a könyvtári munkafolyamatokban és tevékenységekben, valamint a használói szokásokban, a hozzáférési útvonalak használatában. Az ezekre történő felkészülés, felkészítés a szakma számára nem a jövő, hanem már a jelen feladatait jelentik.
6. A jövő hozzáférési igényei és lehetőségei megkövetelik a könyvtári munkamegosztás és szolgáltatási integráció mainál sokkal hatékonyabb tervezését, szervezését.
7. A használói igények alaposabb megismeréséhez, változásainak folyamatos méréséhez és elemzéséhez, valamint a prognosztizálható folyamatok megrajzolásához jóval differenciáltabb és az összefüggések mélyebb rétegeit megmutató statisztikai adatgyűjtések és az azokon alapuló elemzések nem nélkülözhetőek.
8. A hazai könyvtáraknak sokkal eredményesebben kell felhasználni az internet biztosította közösségi célú, hálózati felhasználási lehetőségeket. E lehetőségek már ma is a könyvtári tevékenységek minden szegmensében jól használhatók, és várhatóan e folyamat a jövőben tovább erősödik majd.
9. Az intézményesített tanulási folyamatokat kiszolgáló könyvtárak kiemelt feladata már napjainkban is, a jövőben pedig még inkább az lesz, hogy az információs és médiaműveltség, a digitális írástudás alapozásában és fejlesztésében segítsék a köz- és felsőoktatási intézmények tanulóinak tanulási kötelezettségük teljesítését és munkaerő-piaci beilleszkedését. E téren a közkönyvtárak elsősorban a nonformális tanulás, a felnőttek hasonló tartalmú képzésének megvalósításában érdekeltek.
10. A könyvtáros képzések és továbbképzések tematikájában előtérbe kell helyezni a fenti feladatokra történő, továbbá a prognosztizálható változásokhoz igazodó szakmai felkészítést.

Periodikumok feldolgozása az Országos Széchényi Könyvtár online katalógusában

Az időszaki kiadvány és a periodikum fogalma

Az időszaki kiadvány olyan előre meg nem határozott időtartamra tervezett kiadvány, amely egymást követő részegységekből (számokból, füzetekből, kötetekből, évfolyamokból stb.) áll; ezeket rendszerint számozásuk, keltezésük, kronologikus vagy egyéb megjelölésük különbözteti meg egymástól.

Az időszaki kiadvány legfontosabb fajtái (az előállítás módjára való tekintet nélkül):

- hírlapok (napilapok, hetilapok);
- folyóiratok (havonként, negyedévenként, félévenként jelennek meg);
- évkönyvek (évenként, többévenként jelennek meg);
- időszakosan megjelenő adat- és címtárak, bibliográfiák, repertóriumok stb.;
- időszakosan megjelenő egyéb kiadványok: jelentések, beszámolók, közlemények, tanulmánygyűjtemények, antológiák stb.;
- konferenciák időszakosan megjelenő kiadványai;
- sorozatok.

Az időszaki kiadvány fogalmát szűkítve periodikumnak nevezzük a fentieket a sorozatok, konferenciakiadványok kivételével. (Ez utóbbiak bibliográfiai leírását az OSZK-ban a könyvfeldolgozók készítik.)

Az időszaki sajtó magyarországi előzményei: a röplapok

A középkori Európában az időszaki sajtó előzménye az újságlevél volt, amelyet kézzel írtak és városi kikiáltók olvastak fel. A késő középkortól a kereskedők közötti rendszeres levelezésben a beszerzési lehetőségek, árak mellett napi híreket is közöltek, pl. a XVI. századi augsburgi Fugger bankház hírlevelei szélesebb körhöz is eljutottak. Az első nyomtatott hírlevél a strassburgi *Relation* (1605) volt.

A legkorábbi ismert hazai újságlapot Monyorókeréken, Hans Mannel (Manlius) laibachi vándornyomdász nyomtatta. Ebben a hazai és külföldi olvasók számára a szigetvári pasa augusztus 9-i portyázásairól és sárkányszigeti vereségéről számol be Zrínyi György titkára, Erhad Pöckhl. (RMK II. 197) (Amicus azonosító: 2781656).

Az első magyar nyelvű újságot 1634-ben Brewer Lőrinc lőcsei nyomdász adta ki Wallenstein császári tábornok árulásáról és kivégzéséről (Az OSZK-ban csak xerox és fotómásolat található.) (RMK I. 640) (Amicus azonosító: 3260234).

Az első magyarországi periodikumok

A magyar sajtó kezdetei a Rákóczi-szabadságharchoz kapcsolódnak. II. Rákóczi Ferenc – felismerve a sajtó jelentőségét – *Mercurius Hungaricus* címmel újságot jelentetett meg, amelynek címe a 2. számtól *Mercurius Veridicus ex Hungaria*-ra változott. Első szerkesztője gróf Esterhazy Antal volt. Az egyes számok a Rákóczi-szabadságharc eseményeit követve, arról tudósítva, annak helyszínein készültek, elsősorban a külföld tájékoztatására, latin nyelven.

A hazai olvasóközönségnek készült Pozsonyban az 1721-ben Bél Mátyás által alapított *Nova Posoniensia*. Ennek szövege szintén latin nyelvű volt, a helybéli magyar, német és szlovák nyelvű értelmiségi olvasók közös nyelve.

Az első magyar nyelvű lapunk szintén Pozsonyban jelent meg, ahol 1780-ban Rát Mátyás alapította a *Magyar Hírmondót*, amely hetenként kétszer jelent meg levelek formájában.

Az első önálló és jelentős magyar nyelvű folyóirat az 1788-ban induló *Magyar Museum* volt. Alapítói: Batsányi János, Kazinczy Ferenc és Baróti Szabó Dávid. Ebben szépirodalom és magyar nyelvi program, politika, kritikai írások és a külföld eseményei egyaránt jelen voltak.

A periodikumok jellemzői

A periodikumnak élete van, sok minden előfordulhat vele: él–szünetel–újraindul–címet változtat–megszűnik. A változások közben több ágra (ágazatra) bomolhat, vagy több kiadvány összeolvadhat, esetleg egy megszűnik és beolvad egy vagy több másikba.

A máig élő legrégebbi folyóiratok közül azonos címmel és gyakorisággal él 1857-től az *Orvosi Hetilap*, 1867-től a *Századok*, 1862-től a *Nyelvtudományi Közlemények*, amely évenként jelenik meg 1996 óta, 1868-tól az *Archaeológiai Értesítő*, amely évenként jelenik meg 2007 óta.

Többször kezdett új folyamat, szünetelt, majd újraindult pl. a *Magyar Könyvszemle*. Ezt a periodikumokra jellemző számozási adat (amely az időszaki kiadvány indulási és megszűnési adatait tartalmazza) részletezi:

1. évf. 1. füzet. (1876. jan./febr.)–16. évf. 3/4. füzet. (1891. júl./decz.); ú.f. 1. kötet. 1. füzet. (1892)–39. kötet. 1/4. füzet. (1932/1934); 3. f. 1. füzet. (1937. jan./márc.)–68. évf. 2/4. füzet. (1944. ápr./decz.); 4. f. 69. évf. 1/4. füzet. (1945)–71. évf. 1/4. füzet. (1947. jan./decz.); 5. f. 71[!]. évf. 1/2. sz. (1955. jan./jún.)–75. évf. 4. sz. (1959); 76. évf. 1. sz. (1960)–

Többször címet változtatott, közben 1860–1866 között három ágazatra bomlott a legrégebben, 1840-ben indult és máig élő *Magyar Tudomány*:

Magyar Academiai Értesítő 1. évf. 1. sz. (1840. nov./decz.)–19. kötet. 11. sz. (1859)
Magyar Akadémiai Értesítő, A Nyelv- és Széptudományi Osztály közlönye Ú.f., 1. sz. (1860/61)–3. kötet. 2. sz. (1863/1864)

Magyar Akadémiai Értesítő, A matematikai és természettudományi osztályok közlönye Ú.f., 1. 1. sz. (1860)-6. köt. 2. sz. (1865)
Magyar Akadémiai Értesítő, A philosophiai, törvény- és történettudományi osztályok közlönye Ú.f., 1. 1. sz. (1860)-5. köt. 3. sz. (1865/1866)
A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője 1. évf. 1. sz. (1867)-23. évf. 5. sz. (1889)
Akadémiai Értesítő (AN 1022498) 1. köt. 1. füz. (1890. jan. 15.)–62. köt. 514. sz. (1955. nov./dec.)
Magyar Tudomány Ú.f., 1. = 63. köt. 1/3. sz. (1956. jan./márc.)–

A főcím változása lehet lényegtelen vagy egyszeri is, amikor nem készül külön bibliográfiai leírás, csak megjegyzés.

Például *Hápgó kacsá magazin* 1. évf. 1. sz. (1997. aug. 12.)– A főcím lényegtelenül megváltozott a 7. évf. 15. = 155. sz. (2003. szept. 25.) számtól: *Hápgó kacsá*

Például *Kineziológia* 2009. dec.– A főcím egyszeri címváltozata 2012, 15. sz. (jún.): *Oldás és más...*

A periodikumok főcímtípusairól is érdemes szót ejteni, amikor az azonosítás, megkülönböztetés, visszakereshetőség érdekében egységesített címmel látjuk el a bibliográfiai rekordot.

Generikus cím esetén – amely csak a dokumentum típusát nevezi meg – egységesített (besorolási) cím készül a főcímet követően a közreadó testület egységesített nevével, illetve szükség esetén egyéb azonosító adatokkal, pl. kiadvány nyelve, indulási éve:

Például *Bulletin : information on the activities of the Hungarian Tax and Financial Control Administration.* – Egységesített címe: *Bulletin* (Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal, Budapest) (angolul) (2009).

Bulletin : tájékoztató az APEH ... évi tevékenységéről. – Egységesített címe: *Bulletin* (Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal, Budapest) (magyarul) (1996).

Azonos főcímek esetén az egységesített címben a főcímen kívül elsősorban megjelenési helyet és az indulási évet közöljük, egyéb esetekben a kiadvány nyelvét (ha azonos címmel több nyelven jelenik meg) vagy a kiadást (ha azonos címmel és nyelven jelenik meg), vagy a hordozót (pl. CD-ROM, online).

Például *Panorama* (Budapest) (1885),
Panoráma (Etyek) (2003)

A főcím különleges tipográfiai megoldással is előfordulhat: pl. „*Suli nap ló*”, amelyben csak az első szó szerepel kiírva, a nap és a ló helyett rajz szerepel.

Jellemző, de változó tulajdonsága a periodikumoknak az időszakosság (periodicitás, gyakoriság).

* * *

Az OSZK-ba köteles példányként érkező évi kb. 5000 periodikum időszakosság szerinti megoszlása:

naponként	34 cím
hetenként	410 cím
havonként	1600 cím
negyedévenként	800 cím
félévenként	300 cím
évente háromszor	40 cím
évenként	1000 cím
rendszeretlenül	750 cím

A periodikumok a lehető legváltozatosabb kapcsolatokkal rendelkeznek: lehet előbbi cím – utóbbi cím, kiválás – beolvadás, több kiadvány egybeolvadása, egy kiadvány többre bomlása, főlap – melléklet, lehet monografikus részegysége/különszáma, lehet (akár változó című) sorozat tagja.

A periodikum különszámait, mellékleteit közül önállóknak (mellékletnek) tekintjük az olyan mellékleteket, különszámokat, amelyek saját állandó címmel, rendszerint saját szerzőségi adatokkal és önálló számozási adatokkal is rendelkeznek. Ezekről külön bibliográfiai leírás készül, és kapcsolat jelzi az összefüggést a főlappal.

Előfordulnak különböző kiadványváltozatok: ha tartalmában, nyelvében, hordozójában mások, akkor önálló kiadványnak tekinthetők, ha nem rendszeres/időszakos a megjelenése vagy pl. több kiadványhoz mellékelik, akkor csak megjegyzést képez mint kiadásvariáns vagy mutációs változat.

Például *Garancia: az Agrár-Vállalkozási Hitelgarancia Alapítvány időszaki kiadványa*. – Megjelenik mutációs kiadás változatban a *Kistermelők Lapja* és a *Magyar Mezőgazdaság* mellékletjeként

Periodikumok feltárása az online katalógusban

Jelenleg több mint 118 000 periodikum rekord szerepel (a címek változásait is beleértve) az OSZK integrált rendszerében.

A periodikumfeldolgozás hagyományos formában az olvasói és szolgálati katalógusokban történt. Az idők folyamán három szolgálati katalógus keletkezett:

- müncheni katalógus 1926-tól (H jelzetek),
- kardexkatalógus 1952-től (H jelzetek),
- rekat (rekatalogizált) katalógus 1976-tól (HA, HB, HC, HD jelzetek).

A rekat katalógus – 2003-ig a bibliográfiai adatváltozásokat is pontosan feltüntetve – 2010-ig teljes állományi feltárást adott.

A számítógépes bibliográfiai feldolgozás eleinte MicroISIS adatbázisokban zajlott az 1980-as évek végétől a 2000-es évek elejéig: *Időszaki Kiadványok Bibliográfiája* (IKB 2003-ig), *Külföldi Időszaki Kiadványok Bibliográfiája* (IKBK) 2003-ig, *Nemzeti Periodika Adatbázis* (NPA, a külföldi folyóiratok központi katalógusa) 2001-ig.

A meglévő adatbázisokat integrálták az Amicusba: 2001 októberében az NPA-t (46 000 rekord), 2003. június 26-án az IKB-t (25 000 rekord). Az IKBK (Külföldi Időszaki Kiadványok Bibliográfiája) -adatbázis konvertálása helyett 2004-2005-ben az NPA-adatbázisból honosították az OSZK állományában meglévő címek rekordjait, illetve megtörtént az abban nem szereplő rekordok online bevitele.

Periodikum retrospektív konverzió (H, HA, HB, HC, HD jelzetek)

2003 februárjától júliusáig 44 000 periodikum rekordot rögzítettek egy külső cég munkatársai a raktári katalógus alapján az Amicusba, a közben konvertálásra kerülő IKB-ban címeinek kivételével.

Ezután az online katalógus egységesítése céljából a retrospektív rekordok és az IKB-rekordok adatainak javítása is szükségessé vált a periodikafeldolgozó munkatársak bevonásával.

A retrospektív rekordokat 2003–2007 folyamán a periodikafeldolgozók a szolgálati katalógus alapján egységesítették, kiegészítették: az azonos, illetve generikus címeket egységesített címmel látták el, feltüntették az első szerzőségi közlést (főszerkesztő, felelős szerkesztő, szerkesztő, közreadó testület), a párhuzamos címet, a számozást (részletes indulási, megszűnési adatokat), a kiadót, a címváltozatokat, az előzmény címét, a folytatás címét, kapcsolatokat hoztak létre a rekordok között, illetve a címek változása miatt szükséges új rekordokat készítettek.

Az IKB adatbázis konverziója után a munkatársak elvégezték a programmal meg nem oldható adatjavításokat: a konvertált rekordok állományadatait javították a raktári katalógus alapján, a 3373 ún. azonosító tételt kiegészítették a szolgálati katalógus alapján, az ún. ideiglenes tételeket javították, illetve törölték, és lezártak kb. 7000, évek óta nem gyarapodó tételt.

Egyéb (nem H-s) raktári jelzeten lévő periodikumok feldolgozása

2007–2013 között a periodikafeldolgozó munkatársak az integrált rendszerben elvégezték az egyéb jelzeten lévő periodikumok feltárását:

- 2007–2010: „P”-s jelzeten lévő évkönyvek feldolgozása (kalendáriumok, antológiák, egyéb évenként megjelenő időszaki kiadványok): 14 770 rekord (pl. *Körkép*, *Rivalda*).
- 2009–2010: a mikrofilmezett időszaki kiadványok (kb. 10 000 cím) mikrofilm jelzeteinek (FM3/...), illetve 322 csak mikrofilmen őrzött periodikum bibliográfiai rekordjának, állományának rögzítése az integrált rendszerbe (pl. 1848-as bécsi lapok, vajdasági, felvidéki lapok).
- 2009–2010: a feldolgozatlan alkalmi lapok feltárását (1396 rekord) a jelzetadástól kezdve, a feldolgozást a kollacionálásig végezte egy munkatárs. Pl. *Oh-jaj! : minden politikától és szellemtől független napi lap 1907*, *Ólomforgács : a debreczeni nyomdászok 50 éves jubileumi estélyének alkalmi közlönye* 1. évf. utolsó sz. (1922. aug. 13.), *Nyírségi ősz : a Szabolcs-Szatmár megyei Szálloda és Vendéglátó Vállalat tájékoztatója*, 1973. okt.

- 2010–2011: „Cs”-s jelzeten lévő (kollacionálásra nem kerülő) periodikumok teljes körének bibliográfiai feltárása történt meg (3671 rekord).
Pl. *Auto Tours Utazási Iroda ... utazási ajánlata, Magyarország januártól decemberig : eseménynaptár*, 26. sz. *Állami Építőipari Vállalat adattára, Az alapozó képzés tanterve / Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Arany oldalak. Vas megye.*
- 2008–2013: az „Ért” jelzeten található iskolai értesítők feldolgozása befejeződött (7142 rekord), amelynek során a bibliográfiai adatok forrása elsősorban *A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1850/51–1948/49* című kiadvány, az állomány felvétele pedig az OSZK leltári naplók alapján történt. A korábbi, illetve újabb címeket, valamint a bibliográfiában még nem publikáltakat autopsziával dolgozták fel. Ezek a következő tárgyszavakkal kereshetők: iskolai évkönyv vagy középiskolai évkönyv, helységnév, iskolatípus pl. gimnázium, általános iskola, polgári iskola, egyházi iskola.
- 2008-tól folyamatosan történik az Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázisban (EPA-ban) digitalizált és archivált (saját szerveren tárolt), nyilvánosan szolgáltatható több mint 470 periodikum jelzeteinek, urn linkeinek beírása a nyomtatott periodikumok rekordjaiba, valamint a digitalizált évek gyarapodásának követése. Az online periodikumok közül csak az archivált, digitális másolatként megőrzött kiadványokról készült bibliográfiai leírás az integrált rendszerben (kb. 70 cím).
- 2012-től folyik a müncheni gyűjtemény – a törzsgyűjteménybe 1926 előtt bekerült, müncheni szakrendben nyilvántartott részének – anyagából „HA, HB, HC” jelzetre kerülő külföldi és magyarországi periodikumok feldolgozása (jelenleg több mint 370 rekord).

A periodikum útja az OSZK-ban

A mai periodika gyűjtemény története 1884-ben kezdődik, amikor id. Szinnyei József a könyvtár állományában levő hírlapokból és folyóiratokból önálló gyűjteményt alapított, az Országos Hírlapkönyvtár. A tár anyagához csatolták néhány budapesti könyvtár hírlapanyagát is, így már kezdetben jelentős gyűjtemény alakult ki. 1888-tól a Hírlaptár – a könyvtár egyik osztályaként – magába foglalta a periodikumok gyűjteményét, tehát magát a raktárt, a periodikumokat feldolgozó munkatársakat (katalogizálókat és bibliográfusokat), a katalógusokat és az olvasószolgálatot. 1971-ben átszervezés következtében az egyes funkciók szétválasztása után megalakult a Hírlapfeldolgozó Osztály, majd többszöri átszervezést és összevonást követően 1998. július 1-jén a Periodikafeldolgozó Osztály. 2008. december 1-jétől a periodikumfeldolgozás beolvadt a Kurrens Feldolgozó Osztályba, az állomány-nyilvántartás (kardexelés, kollacionálás, kurrens raktár) pedig a Gyarapítási és Állomány-nyilvántartó Osztályba.

A Kötelesepéldány- és Kiadványazonosító-kezelő Osztályon történik a köteles példányként beérkezett példányok leválogatása az OSZK, a DEENK és a gyűjtőkör szerint illetékes szakkönyvtárak részére, kardexelése, a kötelesosztás nyilvántartása. A Magyar Nemzeti ISSN Központ a hazai új indulású, illetve címet változtatott időszaki kiadványoknak ISSN-számot ad, és feldolgozza az ISSN nemzetközi hálózat előírásai szerint.

A Gyarapítási és Állomány-nyilvántartó Osztály munkatársai pecsételik, jelzetelik, érkeztetik, kurrens raktárba, illetve rekordaktualizálásra a periodikafeldolgozóknak továbbítják a kiadványokat.

A napilapok érkeztetése a Katalogizáló modulban az aktuális állományadat-sor felülírásával, hiányok jelzésével, a Cs-s jelzetűek érkeztetése a hagyományos módon folyik.

2012-től a periodikumok többségének érkeztetése (a napilapok és Cs-s jelzetűek kivételével) az integrált rendszer gyarapításon belüli időszak moduljában történik. Az integrált rendszer periodikum moduljának kialakítása hosszadalmas, többszöri fejlesztői módosítást, illetve OSZK-s tesztelést igényelt. A 2011. őszi teszt során működőképesnek bizonyult a periodikum érkeztető modul. Ekkor született meg az a döntés, hogy – a hagyományos kardexelést felváltva – 2012-től kezdődjön a Gyarapítás modulon belül a számonkénti periodikum érkeztetés. Ezt a munkát 2012–2013 során a Kurrens Feldolgozó Osztály periodikafeldolgozói vállalták, ezt 2013 végétől fokozatosan átveszik a Gyarapítási Osztály kardexelői.

A kurrens és retrospektív kollacionálás során a raktári egységek kötészeti előkészítése és rögzítése történik az IDA-ban. Az Időszaki Kiadványok Állomány-Nyilvántartó Adatbázisa (IDA) 2011-ben készült saját fejlesztésű adatbázisként, amely a szolgálati katalógus állomány-nyilvántartó részét tartalmazza, és egyúttal a raktári katalógust is kiváltja („R” jelzi, ha beérkezett a törzsgyűjteményi raktárba, „Kötészet” jelzi, ha még nem hozzáférhető). Jelenleg 4500 cím teljes állományát tartalmazza, összesen 70 000 kötetet.

Az utóbbi években a kollacionálás, illetve érkeztetés során kiderülő hiányok reklamálása is felgyorsult.

A kurrens raktár munkatársai a raktári beosztást, az olvasóterem kiszolgálását, a kollacionálásra kiszedést, kötészetre szállítást végzik, valamint bekapcsolódnak az érkeztetésbe, illetve az IDA feltöltésébe.

Az új, illetve címet változtatott periodikumokat – az ISSN Központ által adott ISSN-szám feltüntetésével – jelzettel látják el, és továbbítják a periodikafeldolgozóknak.

A periodikumok feldolgozása a Kurrens Feldolgozó Osztályon az érvényes szabványok (KSZ/3 Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványok, KSZ/2 Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok, MSZ 3440/3-83 A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Testületek neve), illetve az ezeket kiegészítő házi szabályzat alapján folyik.

A periodikafeldolgozók feladatai

- Új indulású, illetve címet változtatott, nyomtatott és elektronikus (EPA-ban, illetve a Digitális Könyvtárban archivált), magyarországi és külföldi, kurrens és inkurrens (pl. müncheni gyűjteményből előkerülő) periodikumok formai és tartalmi feltárása: bibliográfiai leírás, tárgyszavazás, az induló számok rendelési tételének, megjelenési mintájának elkészítése, érkeztetése.
- A kurrens nemzeti bibliográfia gyűjtőkörébe tartozó rekordok számbavétele. A kurrens periodikumok válogatott bibliográfiai leírásai negyedévenként megjelennek *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Új periodikumok* – *www* című online periodikumban: <http://www.oszk.hu/mnbwww/P/BIBLI.HTML>

Nem szerepelnek a bibliográfiában a következő periodikumok: a nem szakosított cím-, adat- és névtárak, helységek telefonkönyvei, intézményi, vállalati, társasági, egyesületi munkaanyagok és tervek, áruismertető, ár- és termékjegyzékek, kiadói katalógusok és tervek, csak belső tájékoztatásra szolgáló hírlevelek, könyvtárak gyarapodási jegyzékei, műsor- és programfüzetek (az országosak és nemzetközies kivételével), a közép- és alsó fokú iskolák híradói, humoros diáklapjai, a helyi hirdetési és reklámlapok, propagandakiadványok és az ún. aprónyomtatványok.

A nemzeti sajtóbibliográfia megjelenési formái az utóbbi évtizedekben:

- nyomtatásban évenként jelent meg: Kurrens időszaki kiadványok 1976–1980, majd Magyar Nemzeti Bibliográfiai Időszaki Kiadványok Bibliográfiája címmel 1981-től 1989/1990-ig;
- CD-ROM-on évenként kétszer látott napvilágot: Magyar nemzeti bibliográfia. Periodikumok 1986/1996-tól 2007, 2-ig (közös lemezen a Könyvek és a Sajtórepertorium bibliográfiájával);
- online megjelenés negyedévenként: *Magyar nemzeti bibliográfia. Új periodikumok* – *www* 13. évf. 3/4. sz. (2003)-tól. Az EPA-ban megtalálhatók az utólag archivált 2002–2003 évek is;
- a magyar impresszumú periodikumokat részegységként aktualizálják, a külföldi hungarikumokat pedig az évi első szám alapján. Aktualizálás során követik a változásokat: periodicitás, a cím lényegtelen/egyszeri változata, a közreadó testület, megjelenési hely, kiadó változását 2008-tól részegységhez (2007-ig évhez) kötve írják a periodikum rekordba;
- a periodikumok részcímes füzetekéinek monografikus szintű bibliográfiai rekordjait 2008-tól a periodikafeldolgozók készítik, és kapcsolják a periodikum rekordjához, pl. konferencia-kiadványok emlékkönyvek, repertoriumok, szerzős művek;
- az EPA-ban, illetve az OSZK Digitális Könyvtárban archiválásra kerülő elektronikus dokumentumok címeinek, állományának folyamatos feldolgozása;
- könyvjelzetről periodikum jelzetre kerülő évkönyvek feldolgozása, amikor a második kiadvány megjelenésekor derül ki, hogy rendszeresen megjelenő időszaki kiadvány lesz.

Az új indulású periodikumokat hetente áttekintik a Tájékoztató Osztály, az Analitikus Feldolgozó Osztály és a Könyvtártudományi Szakkönyvtár munkatársai.

Az olvasók a periodikumokat a Szinnyei-teremben (a hírlapolvasóban) tekinthetik meg. Itt a Tájékoztató Osztály keretében történik az olvasótermi kiszolgálás, a tájékoztatás, igény szerinti témabibliográfiák összeállítása. A munkatársak vezetik a szabadpolcra kihelyezett, köttetett periodikumok részletes állomány-nyilvántartását az IDA-ban.

A periodikumok megjelenítése az online olvasói katalógusban

Az OSZK online olvasói katalógusában (NEKTÁR/LibriVision) a periodikumok állománya és a raktári jelzete a cím fölötti „*Példányinformáció*” linkre kattintva tekinthető át: szabadpolcos raktári jelzet és állomány, elektronikus változat,

kihelyezett példányok, forgalmazható példány, muzeális példány. A raktári jelzet alatti „*Részletes állományadatok*”-ra kattintva az IDA adott jelzethez tartozó részletes állománya megtekinthető.

(Megjegyzés: a bibliográfiai rekord „*Teljes megjelenítés*” végén található „*Le-lőhely*” után álló állomány a Nemzeti Periodika Adatbázis 2011/2012-ig beírt állománya, amely 2014 végén törölve lesz, mivel az NPA állomány a MOKKA/ODR-ben gyarapodik tovább.)

Áttekintés az OSZK online katalógusában feldolgozott elektronikus folyóiratokról

- Közvetlen elérésű elektronikus periodikum, CD-ROM, DVD: 259 rekord (ebből kurrens: 164).
Pl. *Hivatalos jogszabálytár; Telefonkönyv. Budapest.*
- Kizárólag online folyóirat, amelyeket az EPA, illetve az OSZK Digitális Könyvtár (DK) archivál: 72 rekord (ebből kurrens 58).
Pl. *E-szerzetes* [elektronikus dok.]: digitális folyóirat :a Gratuitas Szerzetes-teológiai Intézet folyamatosan megjelenő ingyenes, digitális, tudományos folyóirata
Oldalas [elektronikus dok.]: havonta megjelenő, ingyenesen letölthető, elektronikus magazin: receptek, írások, gasztronómia, forradalmi gondolkodás, humor stb. / Kortárs Gasztronómiai és Kulturális Egyesület, Kunszentmiklós.
- Online és nyomtatott megjelenésű, archivált kiadvány (EPA, DK): 478 (ebből kurrens: 241).
Pl. *Irodalomtörténeti közlemények.*
- Online és nyomtatott megjelenésű, nem archivált periodikum, de tudunk online változatról: erről csak bibliográfiai megjegyzés szerepel „*megjelenik online változatban is*”: 878 (ebből kurrens: 761).
Pl. *Psychologia Hungarica Caroliensis, Halászi Hirmondó.*
- Nyomtatott kiadványból online megjelenésű lett, és az EPA-ban továbbra is archivált (ezért élő rekord marad).
Pl. *Kharón: thanatológiai szemle, Első század.*
- Nyomtatott kiadványból online megjelenésű lett, de nincs archiválva az EPA-ban, mert nem ingyenes, nyilvános hozzáférésű periodikum (lezárt/megszűnt rekord lett). Ezek kötelempéldány-beszolgáltatását el lehetne indítani az OSZK Digitális Könyvtárban meghatározható korlátozott hozzáférés biztosításával.
Pl. *Az Alkotmánybíróság Határozatai* (2011-től),
Beszélő (2013-tól).
- Előfordul, hogy online megjelenésű periodikumnak csak egyes számai jelennek meg nyomtatásban.
Pl. *Biokémia: a Magyar Biokémiai Egyesület folyóirata* 2009-től az 1., 2., 4. sz. csak online kiadásban, a 3. sz. nyomtatva is megjelenik.
Port magazin: a Port.hu internetes integráló kiadvány nyomtatott különszáma.

Az online kiadványok kapcsán – mint a kezdetekben és mint több évkönyv esetében – nehéz különbséget tenni monografikus és időszaki dokumentumok között. Az online időszaki kiadványok előfordulhatnak portálként frissülő tartalommal, akár számozás, archiválás nélkül, vagy működhethetnek akár blogként, időnként újra elmosódik a határvonal a kiadványtípusok között.

A rendszerváltozás táján a nyomtatott kiadványok esetében is visszakanyarodunk a kezdetekhez a dokumentumtípusok előfordulását illetően: újra a reklámújságok tömkelege jelent meg, ezenkívül a mindig eladható bulvár- és receptújságok, rejtvényújságok száma feltűnően megnövekedett.

* * *

Végül néhány tudnivaló az OSZK online katalógusában lévő **Nemzeti Periodika Adatbázisról** (NPA, folyóiratok központi katalógusa).

Az NPA a magyarországi könyvtárakban található időszaki kiadványok lelőhelyjegyzéke, amely elsősorban külföldi, kisebb részben magyarországi folyóiratok, évkönyvek bibliográfiai adatait és állományát is tartalmazza.

A **külföldi** folyóiratokat szinte teljes körűen tartalmazza az NPA, a kezdetektől, 1665-től.

Kivételek:

- ha a bejelentett állomány a folyóirat életéhez képest „szórványos” volt, azaz egy-két régi évet jelentett egy bejelentő egy hosszú életű folyóirathoz, ezek hagyományos katalógusban (cédulán) visszakereshetők;
- ha 1970 előtti bejelentés: erőforrás híján 2009-ben abbamaradt a retrospektív címek adatbázisba rögzítése; a bejelentések megmaradtak a hagyományos katalógusban, ugyanakkor bizonytalan az is, hogy őrzi-e még ezeket a bejelentő.

A **magyarországi** folyóiratok egy bizonyos köre került egyelőre az NPA-ba: azok a folyóiratok/évkönyvek, amelyeknek pl. van ISSN-számuk, és 2005-ben, illetve azóta élnek, és az OSZK-n kívül legalább egy ODR-könyvtár bejelentője van, amely azt tartósan megőrzi, és vállalja az állománybejelentés aktualizálását. Összehasonlításképpen: az OSZK-ba évente 5000 kurrens magyar időszaki kiadvány (cím) érkezik köteles példányként, amibe beletartoznak pl. a hirdetési lapok, rejtvényújságok, diáklapok, önkormányzati tájékoztatók, amelyek nem kerültek az NPA-ba. A Nemzeti Periodika Adatbázisban kb. 2000 magyar időszaki kiadvány bibliográfiai, állomány- és lelőhelyadatai találhatóak.

Az NPA bibliográfiai, állomány- és lelőhelyadatait 2013. október 29-én betöltötték a **MOKKA–ODR** (Magyar Országos Központi Katalógus – Országos Dokumentum-ellátási Rendszer) adatbázisba: www.odrportal.hu.

Az állomány teljes átalakításra került, összevont évek helyett évenkénti nyilvántartás lett. A kereséskor, tájékoztatáskor fontos azonosításként szolgáló évfolyam-, illetve kötetszámokról emiatt le kellett mondani. Ezeket az OSZK munkatársa vagy a bejelentő könyvtárak pótolhatják majd.

A MOKKA–ODR oldalon a bejelentő könyvtárak számára NPA-kezelőfelületet alakítottak ki az új címek bejelentésére, az állományadatok gondozására:

– *bibliográfiai adatok*

A bejelentő könyvtárak az ODR portál NPA kezelőfelületén jelezhetik az új, illetve megváltozott címeiket, amelyek alapján elkészül az OSZK-ban az új rekord, amelyet továbbítanak a MOKKA-ba. Az OSZK feladata maradt az adatbázis egységének megőrzése érdekében az NPA-ban még nem szereplő, újonnan bejelentett (új vagy régi) címek bibliográfiai rekordjainak elkészítése, illetve a meglévő bibliográfiai rekordok módosítása. Az új bibliográfiai rekordokhoz az állományt a bejelentőnek kell beírnia az NPA kezelőfelületen, amint bekerültek az új bibliográfiai rekordok.

– *állományadatok*

Az állományadatokat az NPA kezelőfelületen a bejelentő könyvtárak írják be, illetve törölhetik, módosíthatják. Lehetőség van az előző évre bejelentett folyóiratok listáját automatikusan bővíteni az aktuális évvel, illetve címenként lekeresni és módosítani az állományt. Kivétel: az áttöltés során keletkezett többezres állomány-hibalista – amely a programmal meg nem oldható állományokat tartalmazza –, javítását az OSZK munkatársa fogja végezni.

– *könyvtáradatok*

2013-tól a MOKKA–ODR Könyvtárnyilvántartó veszi át a könyvtárak elérhetőségi adatainak frissítését. A jövőben az OSZK online katalógusában, illetve a honlapon található „*Könyvtárkódok*” oldalon is jelezni fogjuk ezt. Fentiek értelmében az OSZK online katalógusában található Nemzeti Periodika Adatbázis állománya, lelőhelyei 2012-ig érvényesek, ezentúl minden állomány/lelőhely javítása, illetve gyarapodás a MOKKA–ODR-ben történik. Az OSZK online katalógusában előreláthatóan 2014 végéig láttatjuk az NPA állományt, amíg a hibalista-javítás, állománypótlás folyik. Ezeket jelezni fogjuk a honlapon is.

Végezetül el kell mondani, hogy mindez nem jöhetett volna létre az OSZK – már nyugdíjas vagy még aktív, többségében azóta más munkaterületre került – periodikafeldolgozóinak és a velük kapcsolatban álló szervezeti egységek munkatársainak odaadó munkája nélkül. Közös mindannyiunkban, hogy szívügyünké váltak a változatos, beskatulyázhatatlan periodikumok. Dezsényi Béla cikkéből vett idézetek is ezt érzékeltetik:

„A hírlap azonban lezáratlan formában, időben szétszétva jelenik meg. A könyv bibliográfiai címfelvétele személyleírás, a hírlapé életrajz. A könyv címléírása állandó, a hírlap adatai ellenben éppúgy változnak, mint az élő ember személyi adatai. A hírlap leírása ezért mindig elbeszélő, epikus jellegű, minden címfelvétel egy-egy kis történeti monográfia. (...) A hírlapok nyilvántartása ezért leleményességet, de józan kritikát is kíván, lényeges ne maradjon ki, de felesleges részletekkel, szószaporítással ne veszélyeztessük a leírások áttekinthetőségét. Minden esetet nem láthatunk előre, a hírlap él, megkötni nem enged magát, sorsa éppoly változatos, mint az emberé.”

[Dezsényi Béla: Sajtó és könyvészet.
= Magyar Könyvszemle 3. f., 66. évf. 2. sz. (1942) 126–152. p.]

Kótyáné Csúcs Dalma

Példányképek a nagy tettekhez

Régi fehértemplomi bibliotékák*

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter mielőtt döntött volna a főgimnázium létrehozásáról, személyesen járt Fehértemplom városában, hogy meggyőződjön az ottani kedvező adottságokról. A határőrzéssel megbízott helyőrségi városnak az 1870-es évek közepén – az ott állomásozó ezerfőnyi katonasággal együtt – alig tízezer lakos volt, mégis a legtöbbet ajánlotta hozzájárulásként az oktatási intézmény létrehozásáért. Látogatása után a miniszter elégedett volt, és döntött: 1875 őszén megnyílhatott a fehértemplomi főgimnázium. Láthatóan nagy volt a patríciusok öröme, amikor hálájukat papírra vetették:

„Alattvalóinak anyagi jólétüket és szellemi művelődésüket szívén hordozó fejlődelmünk Ő cs. kir. apostoli Felsége, magyar kormánya meghallgatása után kegyeskedett legmagasabb elhatározásával elrendelni, miszerint a határőrvidék a fegyverhordás nyüge alól felmentessék és ismét polgárosíttassék. Méltóztatott egyidejűleg legkegyelmesebben arról is gondoskodni, hogy e magyar végvidék különféle ajkú és nemzetiségű lakói a műveltség magasabb fokának elérésére, és így a polgárnak önmagához való felemelkedése folytán egyetértésben és békében élvezhessék és gyakorolhassák előbbi jogaikat. A művelődés eszközlésének emeltyűjeként egy főgymnasiummal méltóztatott e határőrvidéket 1875-ben legkegyelmesebben királyilag megajándékozni, és annak hol leendő fölállításával vallás- és közoktatási magyar Ministerét megbízni.”¹

A szüret azonban a szőlővidéken most is mindennél előbbre való volt, így az ünneplés megnyitóra némi késéssel, csak október 16-án, válogatott közönség jelenlétében került sor. A főgimnázium négy osztállyal indult, és csak négy év múlva, 1879-ben teljesedett ki nyolc osztályos oktatási intézménnyé.

Trefort Ágostont döntésének meghozatalakor csak részben befolyásolta a város részéről felajánlott emeletes épület, Fehértemplom szerepe az ő szemében más tekintetben is felértékelődött. Úgy látta, a város alkalmas arra, hogy bástyája legyen a magyar Délvidéknek, hiszen *„az idegen pénzzel vesztegető omladinista agitátorok bujtogatásai folytán beállt zavart viszonyok, az igazi magyar és intelligens elem minél nagyobb számban leendő koncentrálását teszik kívánatossá”*.² A gyors elhatározást, gyors döntés követte, és a fehértemplomi főgimnázium a kellő felszereltség hiányában is tizenöt odarendelt tanár jelenlétében, Lengyel Dániel orvostudor, a természetrajz tanárának igazgatóvá történt kinevezése mellett megkezdte a munkáját. Az első tanév eredményeit összegezve a főgimnázium vezetése külön

---

* Részlet egy hosszabb Délvidék-történeti tanulmányból.

nyilatkozatban köszönte meg a város németajkú, „felvilágosodott” közönségének, hogy a gyermekek gondos nevelése érdekében teljes szívéből „*pártolja és dédelgeti az intézetet*”. Kétségtelenül, ez a megbékélést szem előtt tartó megnyilatkozás volt. A polgárok emlékeztében ugyanis még elevenen élt a svábok indulata, amelylyel „*magyárische Schulénak*” csúfolták az iskolát, s a szülőket oly mértékben megfélemlítették, hogy csak nehezen sikerül az induláshoz elegendő diákok beíratni. Ama bizonyos Dr. Haas iskolatanácsos akkoriban főnnyhangon hirdette: „*Megmutatom, hogy még az alföldi csikós is németül tanulja tanyai iskolájában az ABCjét.*”³

Nem lett igaz: az 1880-as évektől kezdve évente közel kettőszáz magyar, német, szerb, román és zsidó fiú pallérozta elméjét a jól szervezett főgimnázium falai között. Közülük nem egy tudósnak, művésznek, politikusnak és katonának meghatározó szerep jutott Magyarország XX. századi sorsának alakításában.

Volt bármekkora is az alapítás körüli láрма, Szőke Endre, a földrajz és a történelem lelkes tanára a főgimnázium indulásának első napjaiban följajánlotta, hogy összegyűjti a vidék régészeti emlékeit, és azokat az intézet múzeumában bemutatásra „*alkalmassá teszi*”. Szándékát az elszántságban hasonlóan példamutató tanárok serege követte, és munkájuk nyomán a délbánsági régióban fölvirágozott a tudomány. A fehértemplomi főgimnázium négy évtizedes története során a magyar irodalomtörténet, a történelem és a klasszika-filológia tudományának országosan ismert műhelye lett. Jellemző, hogy amikor a fehértemplomi diákok, Herczeg Ferencet – a jegyzőkönyv tanúsága szerint – fegyelmezetlensége miatt „*letartóztaták*”, három egymást követő vasárnapi elzártságában büntetésből – és a tudomány művelése céljából – római szerzők műveit kellett magyarra fordítania. Az író kései bevallása szerint gondolkodását és szellemét a szegedi évek után éppen fehértemplomi tanárai formálták férfiasan határozottá. Ha tudományos életünk hajdani hőseit kutatjuk, a fehértemplomi tanárokat feltétlenül számon kell tartanunk.

Elképesztően gyors és látványos fölemelkedést hozott a városnak a főgimnázium sikeres működése. Ez ugyan nem lepte meg Délmagyarország derék sváb közösségét, bölcs gazdálkodókként ők már előre, reálisan kalkuláltak:

*„Mily előny egy főgymnasium bármely városra nézve, arról mindenki és pedig igen könnyen meggyőződhetik – írták még a lehetőség mérlegelésének pillanatában. – Az intelligentia, a tanárok és a pályavégzett ifjak által nagyban gyarapodik, mert ezek a 8 osztály után 3–5 év alatt mint kvalificált hivatalnokok, tanárok, ügyvédek, orvosok sat. lépnek ki a küzdőtérre, és tudományukkal, önfenntartásuk biztosítása mellett, embertársainknak fognak segítségükre lenni. A szülő az ifjúnak adott ezen neveléssel biztosította annak örökségét is, mert a tudományt semmiféle elemi csapás meg nem semmisítheti. Ha pedig az intézetnek közvetlen a városra háramló anyagi előnyét tekintjük, midőn 15 tanár költi ott el évi 1400–1600 ftnyi fizetését, majd pedig 100–200 ifjú hozza forgalomba az önfenntartására szükséges költségeket.”*⁴

Mindamellet a matematikai józanság birtokában sem akadt ember, aki előre láthatta volna Fehértemplomnak a XIX. század végi Délvidék tudományos életében játszott szerepének bámulatosan szép kibontakozását.

Az újonnan alapított oktatási intézmény vezetői különös hangsúlyt fektettek az iskola ifjúsági és tanári könyvtárának létrehozására és folyamatos fejlesztésére. A

főgimnáziumi könyvtárak megalapításának történetét négy évtizeddel később, 1914-ben az iskola aktuális évkönyvében az ifjúsági könyvtár felelős vezetője, Kausch Mihály, a magyar és a német nyelv, valamint a filozófia tanára foglalta össze. Beszámolóját a köszönet szavaival kezdte:

„Midőn intézetünk gazdagon fölszerelt ifjúsági könyvtárának címjegyzékét a tanuló ifjúság és érdeklődő közönség kezébe adjuk, első szavunk legyen a hála és kegyelet tolmácsolója azon múlt iránt, mely alapját megvetette, és mely alapvetés nélkül ma nem hivatkozhatnánk önérettel arra, hogy könyvtárunk állománya 5394 mű, 6246 kötet 16.880,98 korona értékben.”⁵

A főgimnázium megalakulásának esztendejében azonban még sem tudományos szertárai, sem könyvtárai nincsenek, ezeket menet közben, a „bejáratás” során kellett létrehozni a vezetésnek. Ennek megfelelően már az első évi értesítő megígéri, hogy a „jövő tanévben az ifjúsági könyvtár alapja meg fog vettetni”, hiszen a középiskolai rendtartás is előírja, hogy „minden intézetnél ifjúsági könyvtár alapítandó”, amelyre minden tanuló évi 50 krajcárral tartozik hozzájárulni. Az elszánt-ságot bizonyítja, hogy a második tanévben már 96 tanuló 48 forintot fizetett be a könyvtári alapba.

A harmadik esztendőben, az 1877/78-as tanévben a fehértemplomi főgimnáziumnak már hat osztálya volt, s az akkor befolyt 200 forint már lehetővé tette az ifjúsági könyvtár 423 kötettel történő megalapítását. Egy évvel később, az 1878/79-es iskolai évben Ferenczi József könyvtárőr vezetésével pedig a könyvtár megkezdte rendszeres működését. Ebben évben történt, hogy az iskola VI. osztályos tanulója, „a magyar költészet későbbi büszkesége”, Herczeg Ferenc, Cooper beszélyeiből négy kötetet ajándékozott a könyvgyűjteménynek, „miáltal ő lett intézetünk tanítványai közül könyvtárunk legelső jótévője”.⁶ Ezt követően egyszerre megszaporodott az adományozók száma. 1879-ben a helybéli német férfi dalegylet 170 forintot adományozott a könyvtár alapfelszerelésére, de sorra jelentkeztek adományaikkal a fővárosi és vidéki könyvkiadó vállalatok és tudományos társulatok, a vallási és közoktatási minisztérium, a csanádi egyházmegyei növendék papság magyar iskolája – és mások. A lelkes adományozók közül Ormós Zsigmond főispán, Eissinger Ferenc esperes-plébános, Ferenczi József, Csengeri János, Gyurits György, Bászél Aurél, Schelling Kornél fehértemplomi tanárok, Kuhn Péter városi főorvos és Bauer Ferenc magánzó tűnik ki a jótévők hosszú névsorából.

Az 1883/84. iskolai évtől Schelling Kornél került az ifjúsági könyvtár gondnoki székébe, és maradt annak szakadatlan őre egészen 1906/1907-ig. A huszonhárom évnyi gondos kezelés a könyvtárnak feltétlenül az előnyére vált. „Dr. Schelling – írta összefoglalójában Kausch Mihály – nagy szeretettel gondozta és gyarapította könyvtárunkat. Az ő munkásságának tudható be, hogy felülvizsgáló szakférfiak nem egyszer elismerték, hogy ritkán volt alkalmuk ily gazdagon fölszerelt és rendszeresen kezelt ifjúsági könyvtárat látni, mint a miénk.” Schelling Kornél 1898-ban elkészítette az általa felügyelt könyvtár jegyzékét, munkája *A fehértemplomi állami főgymnasium ifjúsági könyvtárának címjegyzéke (1898. szeptember)* címmel a helyi Wunder Gusztáv nyomdájának kiadásában jelent meg. Gondosan rendszerezett könyvtár számbavétele történt meg:

- I. az ifjúsági irodalom (Abonyi Lajostól Zemplényi Gyuláig) 600 címmel;
- II. a szépirodalom (magyar és világirodalom) Abafi Lajostól Zutai Jánosig, benne Jókai Mór 108 könyvével és a Shakespeare-összessel, 1463 címmel;
- III. az irodalomtörténet, széptudomány, bölcsélet – köztük Ábel Jenő *Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság* című munkájától Zolnai Gyula *Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig* című művéig – összesen 325 címmel;
- IV. a történelem 250 címmel, köztük olyan jelentő művekkel, mint Ábel Jenő *Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon*, Jakab Elek *A kalendáriumokról*, Keleti Károly *Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statisztika szempontjából az 1873-ik és az 1889-ik évekből*, Kézai Simon mester *Magyar krónikája*, Kozma Ferenc *Mithológiai elemek a székely népköltészetben és népéletben*, Milleker Bódog *Délmagyarország őskori régiségleletei* című munkája, Pesty Frigyes *Az eltűnt régi vármegyék I–II. kötet, II. Rákóczi Ferenc életrajza és Emlékiratai*, Szentkláray Jenő *Észrevételek Temesvár physiognomiájának magyarosításához történelmi és régészeti alapon* című műve, továbbá Horváth Mihály hét jeles munkája, Ipolyi Arnold könyvei, Ormós Zsigmond öt kötete, Salamon Ferenc négy történelmi munkája, köztük *Az első Zrínyiek*, Szabó Ferencz *A legújabb kor története 1815–1871-ig* című munkája négy kötetben, Szalay László *Magyarország történetének* hat kötete, Széchenyi István kilenc könyve, Szilágyi Sándor ugyancsak kilenc munkája, Thallóczy Lajos három könyve, köztük *I. Apafi Mihály udvara*, Vámbéry Ármin négy könyve: *A magyarok eredete, A magyarság keletkezése és gyarapodása, A török faj, A hunok és avarok története*, és az *Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* 15 kötete;
- V. a természettudomány 84 címmel;
- VI. a nyelvtudomány 30 címmel, köztük Szinnyei József *Magyar Tájszótára*;
- VII. egyes művek, összesen 34 címmel.

Schelling Kornél egy évvel később közzétette *A fehértemplomi m. kir. áll főgymnasium tanári könyvtárának jegyzéke 1875/76-tól* című művét is, amelyben a magyar nyelv és irodalom 228 címmel, a latin nyelv és irodalom pedig 169 címmel szerepelt, valamennyi a klasszikus irodalom remekeit és a klasszika-filológia tudományának legjelentősebb munkáit reprezentálta.⁷ Ez a gyűjtemény – és a továbbfejlesztett változata – szolgálta történetének négy évtizede során Bászel Aurél, Csengeri János, Gerevics Gusztáv, Irovics Tamás, Molnár István Lajos és Vajda Károly bölcselőtudorok klasszika-filológiai, Berkeszi István, Király Pál és Still Nándor történészi, továbbá Herrmann Antal és Sziklay Ferenc irodalomtörténet-írói munkásságát. A krónikák szerint Bászel Aurél – akit 1883. augusztus 19-én neveztetett ki a fehértemplomi „m. kir. állami főgymnasiumhoz a cl. philologia rendes tanárává” – páratlanul gazdag, 5000 kötetből álló könyvtárát a közoktatási minisztérium 1889 végén megvette, és részben a budapesti egyetem, részben a philológiai szeminárium könyvtárának adományozta. (Ez a gyűjtemény legalább biztos menedékre lelt.)

Újabb számvetésre az 1902/1903. iskolai évben került sor, amikor a főgimnáziumi értesítőben *A fehértemplomi állami főgymnasium ifjúsági könyvtárunk jegyzéke* jelent meg, ám ez a könyvjegyzék a korábbihoz képes lényeges eltérést nem mutatott.⁸ Ezt követően tette közzé Kausch Mihály évtizedes mulasztást pótló ál-

lományjelentését, *A fehértemplomi állami főgimnázium ifjúsági könyvtárának címjegyzéke* című összefoglalóját, amelyet 1914-ben az 1912-es „leltári utasítás” szerint szerkesztett egybe, és amelyben a már említett 5394 számba vett mű, 6246 kötet szerepelt.

Munkájának bevezetőjében Kausch Mihály az ifjúsági könyvtár irányításának és szervezésének pedagógiai-bölcseleti alapjaira is rámutatott:

„A pedagógiai célt azáltal igyekeztünk megközelíteni, hogy a négy alsó osztály értelmi és erkölcsi fokának megfelelő műveket külön kezeljük, az ifjúsági irodalom csoportjában, a didaktikai célt pedig azáltal, hogy a köteles irodalmi olvasmányokat külön csoportba foglaltuk.”

Majd ezt írta:

„Az egyes szakok közül a természet-tudományt fogjuk elsősorban szaporítani, mely eddig kevés számú művel van képviselve, és mely művek iránt az ifjúság egyre nagyobb mértékben kezd érdeklődni.”

Az iskolai könyvtár vezetését – ahogyan általában a főgimnázium igazgatóságát is – az a törekvés vezérelte, hogy az ifjúságnak „*olyan műveket adjunk a kezébe, melyek az igazi hazaszeretet ébresztői, az erkölcs, tudás és műveltség terjesztői, a tisztult emberiség mintái, melyekben nagy tettekhez példányképeket, az élet komoly kérdéseire feleletet, tanácsot és segítséget talál, melyekből a jövő küzdelmekhez akaraterőt meríthet.*”⁹ Volt ennek a szándéknak külön hozadéka is: a fehértemplomi főgimnázium ifjúsági könyvtárának ugyanis az adott különös jelentőséget, hogy a létrejöttéig nem volt olyan magyar könyvtár a délbánsági városban, amely a polgárság igényeit kielégíthette volna. Ezt a feladatot az ifjúsági könyvtár vállalta magára, ezért a működése során az állománya mindvégig hozzáférhető volt a város lakossága számára is. Ebből eredően a könyvek beszerzésekor a felnőtt olvasók igényeire is tekintettel voltak.

Herczeg Ferenc visszaemlékezéseinek első kötetében, *A Várhegy* című könyvében részletesen bemutatta a város közösségi életének fontosabb színtereit. „*Sohasem hallottam annyi nevetést, éneket és pohárcsengést, mint ott lenn – írta elnéző nosztalgiával a gimnáziumi éveire emlékezve. – Az emberek társaslények voltak, akár a tonhal. Ficánkodó nagy rajokban szerettek úszkálni, és a városunk teli volt egyletekkel. Messzi föld dalos versenyeiről hazahozták a kínaezüst lantokat és terakottavázákat, a lövészeik pedig reggeltől estig puffogtattak az új lövészházban, és a világerő sem engedték volna ki a karmaik közül a bánsági rekordot.*”¹⁰ Az otthonról hozott emlékek, és a gimnáziumi példa nyomán a könyvtárakra is szívesen emlékezett. Fehértemplomi emlékei nyomán jegyzete meg:

„Könyvek, könyvek! A könyvekben van az élet szépsége és igazsága. Sőt az élet igazi tartalma is a könyvekben van. [...] Édesapám egész papírbástyát emelt maga és a valóság közé.”

Talán éppen a jótékony hozzájárulás pillanatában fogalmazódott meg benne ez a mondat.

A fehértemplomi társasági élet is – mint akkoriban bárhol másutt – az egyesületekben zajlott; erre vonatkozóan bőséges adatokat szolgáltat Gál Kálmán *A fehértemplomi „Társaskör” története* című kötetnyi tanulmánya, melyet a szerző 1912. február 4-én, a Kaszinó „ünnepies megnyitása” alkalmával olvasott fel.¹¹ Művében a város 1876–1912 közötti életének legfontosabb kultúrtörténeti eseményeit foglalta össze. E jelentős munka és a századfordulón született egyéb jelentések és beszámolók alapján három polgári egyesületi és egy tiszti könyvtár létezéséről vannak ismereteink. A német munkás olvasókör 1899-ben közzétett ismertetője, a *Bücher-Katalog des Arbeiter-Lese- und Bildungs-Verein in Fehértemplom* szerint a vasárnap délután három és hat óra között működő könyvtárban 2800 német és 181 magyar, zömében szépirodalmi kötet állt az olvasók rendelkezésére.¹² Szinte sugárzik a számvetés katonás fegyelme a helyőrség 1904-ben kiadott tiszti könyvtárának működési alapszabályából, melyet 1904 májusában fogadott el az illetékes katonai hatóság. A *Statuten der Offiziersbibliothek des K. u. K. Infanteri-Regiment Rupprecht Prinz von Bayern Nr. 43.* működési alapokmánya összesen kilenc paragrafusból állt, közülük a 2. §. leszögezte: „a könyvtárat a tagok és hozzátartozóik használhatják. A könyvárnak a hadsereg aktív tisztjei lehetnek a tagjai. A tagsági díj minden hónapra fél korona.” A 4. §. szerint „a könyvtárat választott felügyelő irányítja. Egyszerre négy könyv kölcsönözhető nyolc hétre, ami egy alkalommal két héttel meghosszabbítható. A lexikonok, évkönyvek és tudományos kiadványok csak helyben olvashatók.” Egyéb, civil szempontból fontos meghatározása nincs az alapszabálynak, amelyet Peter Babeu könyvtári felügyelő, Hugo Hirschfelder [?], Arthur Pager Leutn. könyvtáros, és Hugo v. Zebisch, Overst. Preses. közösen írtak alá.¹³ A könyvtár jellegére vonatkozóan semmilyen más – a gyűjtemény nagyságára, későbbi sorsára vonatkozó – részlet nem ismeretes.

Gál Kálmán 1912-ben született beszámolója szerint, a fehértemplomi főgimnázium sikerén fölbátorodva a város vezető értelmiségének 105 fős csoportja úgy határozott, hogy művelődési igényeinek hathatós kielégítésére Társaskört alapít. A megfelelő előkészítő munka után a belügyminisztérium 1876. november 30-án elfogadta az alapszabályt, és engedélyezte az egyesület működését. Egyes vélemények szerint szerencsésebb lett volna, ha a városban működő megszámlálhatatlanul sok egyesület összefog, és egy, valamennyiük érdekeit képviselő csúcshintézményt hoz létre. Ám nem ez történt, és a Társaskörnek versenytársai körében kellett létjogosultságát bizonyítania. Előnye volt, hogy otthonában fellépést tudott biztosítani a városba érkező szintársulatoknak, és ebben egyedüli szerep jutott neki.

Az 1919-ben közzétett *A fehértemplomi „Társaskör” és a „Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület” könyvtárjegyzéke* szerint a Társaskör könyvtárából egyleti tagok hetenként háromszor (szerdán, szombaton és vasárnap), minden alkalommal 4-5 könyvet kölcsönözhetnek. A könyvtárjegyzék szerint Abonyi Árpádtól Wolfner P.-ig 600 magyar szépirodalmi mű állt az érdeklődők rendelkezésére, köztük Balassa Bálint *Zrínyi Miklósa*, Bródy Sándor nem kevesebb, mint 19 könyve, Deák Ferenc, Eötvös József és Széchenyi István munkái két-két kötetben, Gárdonyi Géza három műve, Gyöngyösi István munkái, Herczeg Ferenc hat köte- te, Jókai Mór összes műveinek millenáris kiadása mellett Katona József, Kazinczy Ferenc, Kölcsey Ferenc, Kossuth Lajos, Madách Imre, Mikes Kelemen, Pázmány Péter és Reviczky Gyula munkái, továbbá Mikszáth Kálmán 34 könyve, Petőfi köl-

teményei négy kötetben, a *Petőfi Album* és a *Rákóczy Album*, valamint Vörösmarty munkái hat kötetben. A délvidék szülöttei között Herczeg Ferenc mellett Scossa Dezső *Cruose Dines* és Kenedi Géza *Lóporfüst* című könyve szerepelt a Társaskör könyvtárában. Az orosz klasszikusok közül Dosztojevszkij és Tolsztoj két-két, Turgenyev három kötettel volt jelen, mellettük Shakespeare hat kötete képviselte az európai irodalmat. A kínálatot gazdagította a *A Pallas Nagy Lexikonának* 18, és *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* című sorozat 45 füzet.

A folyóiratok, képes hetilapok és alkalmi kiadványok jegyzéke 60 címet tartalmazott. A nem kölcsönözhető kiadványok gyűjteményében a fehértemplomi polgár a *Budapesti Szemle*, *A Hét*, *A Jövendő*, a *Magyar Szalon*, a *Magyar Nyelvőr*, az *Ország-Világ*, a *Pesti Napló*, a *Századok*, a *Természettudományi Közlöny*, az *Új Idők*, a *Vasárnapi Újság* egyes évfolyamait, többnyire szórt példányait vehette a kezébe. Emellett fellapozhatta a *Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat emlékkönyvét* (1873) és a *Délmagyarországi Tanítói Egylet Emlékkönyvét*. Csak helyben olvashatták az érdeklődők Fraknoi Vilmos *Gr. Széchenyi István*, Gyulai Pál *Vörösmarty életrajza*, Szentkláray Jenő *A társadalom nemzeti feladatai Délmagyarországon*, Kálmány Lajos kétkötetes *Szeged és népe* című munkáját és a *Magyar Alduma* című albumot. A német nyelvű lapok, könyvek és lexikonok közül ugyancsak nem volt kölcsönözhető az *Oesterreich–Ungarns Neutralität* (1869), az *Ill[ustrierte] Zeitung* (Leipzig, 1892-től), Hunfalvi Pál *Ungarische Revueje* (1882–1883-ból 14 füzet), valamint *Brockhaus Conversations-Lexikonának* 21, és *Mayer Conversations-Lexikonának* 15 kötete.

Ugyanebben az 1919-es kiadványban található a Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület (DMKE) fehértemplomi részlegének könyvtárjegyzéke is, amely Abonyi Árpádtól Madách Imrén keresztül Vörösmarty Mihályig 338 kötet címét tartalmazza, közöttük Arany János munkáinak tizenkét, Herczeg Ferenc három, Jósika Miklós hét, Jókai Mór huszonkét, Mikszáth Kálmán tizenkét, Rákosi Viktor hat és Vas Gereben tíz kötetével. Az európai klasszikus szerzők könyvei közül Shakespeare műveinek hat kötete, Csehov munkáinak válogatása, Molière három, Mark Twain két, és Sienkiewicz egy könyve, továbbá feltűnő módon Verne Gyula tizenhárom kötete szerepelt a könyvtár gyűjteményében. A DMKE népkönyvtárából a város minden olvasni szerető és akaró lakosa hetenként háromszor (szerdán, szombaton és vasárnap) 4-5 kötetet ingyen kölcsönözhetett.¹⁴ Az 1919-ben közzétett jelentés azonban már korántsem szolgálta a jövőre vonatkozó reményeket. A magyar Délvidéket – benne a Bácskával együtt a Bánságot is – 1918 novembere óta szerb csapatok szállták meg, és az Al-Duna magyarsága, Versec és Fehértemplom polgárai ismerve a történelmi helyzet lényegét, hosszú hódoltságra rendezkedtek be.

A fehértemplomi főgimnázium többször idézett értesítőjének 1916. évi kiadványa *Iskolánk és a háború* címmel számolt be a tragikus történelmi eseményekről.

„A folytonos harci mozgalmak, a Szerbia elleni nagy offenzíva városunkat is hadszíntérré avatták, s ennél fogva a tanítás nehezebbé, eredménye pedig képtessé vált.” – olvasható az igazgatói jelentésben. – *„Mindamelllett a tanári kar kitartó munkája legyőzte az akadályokat és lehetőleg pótolta a tanítás, valamint a nevelés terén azokat a főbb hiányokat, amelyek az intézet célját, és a tanulók érdekeit veszélyeztették.”*¹⁵

A haza védelmében a háború második esztendejében négy tanár harcolt valamelyik fronton, a tanulók közül pedig a két év alatt húszan vonultak be népfőlkelő szolgálatra. Kovács Gergely igazgató azt is számon tartotta, hogy a főgimnázium régebbi tanulóinak közül száznál is többen küzdöttek a harctereken. A főgimnázium épületét 1914. augusztus 4-től a katonai kórházparancsnokság kiürítette, és a továbbiakban tartalékkórházként használta. A diákok és a tanárok soha többé nem tértek vissza a Trefort Ágoston alapította intézet falai közé. Gazdag ifjúsági és tanári könyvtárának sorsa azóta ismeretlen. Mint ahogyan azt sem lehet tudni, mi lett a sorsa a fehértemplomi egyesületi könyvtáraknak. Pedig a felsorolásból is kiteszik: Fehértemplom patriciusai bőségesen áldoztak a közművelődésre.

IRODALOM

- Adatok a gymnasium történetéhez. In: A fehértemplomi m. kir. államgymnasium első évi értesítője az 1875/6-ik tanév végén. Szerkeszté Fazekas Elek ideiglenes igazgató; Fehértemplom, Hepke Tibold nyomdájából, 1876. 25–31. p.
- A fehértemplomi állami főgymnasium ifjúsági könyvtárunk jegyzéke. In: A fehértemplomi m. kir. állami főgymnasium XXVIII. értesítője az 1902–1903. tanévről. Közzéteszi Bodnár György igazgató; Fehértemplom, Nyomatott Wunder Gyula könyvnyomdájában, 1903. 3–18. p.
- A fehértemplomi „Társaskör” és a „Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület” könyvtárjegyzéke. Fehértemplom, Wunder Gyula könyvnyomdája, 1919. 24 p.
- Bücher-Katalog des Arbeiter-Lese- und Bildungs-Verein in Fehértemplom. Fehértemplom, Druck von J. Wunder. 1899. 46 p.
- Egy év a Délmagyarországi Tanítóegylet Fehértemplomi Fiókegyletének életéből. Millenáris emlékfűzet. Szerkesztette Szentgyörgyi Lajos. Kiadta a Délmagyarországi Tanítóegylet Fehértemplomi Fiókegylete; Fehértemplom, Nyomatott Wunder Gyulánál, 1896. 52 p.
- [Gál Kálmán]: A fehértemplomi „Társaskör” története (Kultúrtörténeti adatok 1876–1912). Írta és felolvasta Gál Kálmán 1912. február 4-én, a Kaszinó ünnepies megnyitása alkalmával. Kiadja a Kaszinó; Fehértemplom, Wunder Gyula könyvnyomdája, 1912. 40 p.
- Herczeg Ferenc: A Várhegy; Budapest, Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. kiadása, 1933. 264 p. – Herczeg Ferenc emlékezései.
- Iskolánk és a háború; In: A fehértemplomi m. kir. állami főgimnázium XXXI. értesítője az 1915–1916. iskolai évről. Közzéteszi Kovács Gergely igazgató; Fehértemplom, Wunder Gusztáv könyvnyomdája, 1916. 3–30. p.
- Kausch Mihály: A fehértemplomi állami főgimnázium ifjúsági könyvtárának címjegyzéke. In: A fehértemplomi m. kir. állami főgimnázium XXXIX. értesítője az 1913–1914. iskolai évről. Közzéteszi Kovács Gergely id. igazgató; Fehértemplom – Kuhn Péter könyvnyomdája, 1914. 3–63. p.
- [Schelling Kornél] A fehértemplomi állami főgymnasium ifjúsági könyvtárának címjegyzéke (1898. szeptember); Fehértemplom, Nyomatott és kapható Wunder Gusztávnál, 1898. 43 p.
- [Schelling Kornél]: A fehértemplomi m. kir. áll. főgymnasium tanári könyvtárának jegyzéke 1875/76-tól. In: A fehértemplomi m. kir. állami főgymnasium XXIV. értesítője az 1898–1899. iskolai évről. Közzéteszi Király Pál kir. igazgató; Fehértemplom, Nyomatott Wunder Gyula könyvnyomdájában, 1899. 7–16. p.
- Statuten der Offiziersbibliothek des K. u. K. Infanteri-Regiment Rupprecht Prinz von Bayern Nr. 43. Fehértemplom, Buchdruckerei Julius Wunder, 1904. 10 p.

JEGYZETEK

- 1 Adatok a gymnasium történetéhez. In: A fehértemplomi m. kir. államgymnasium első évi értesítője az 1875/6-ik tanév végén. Szerkeszté Fazekas Elek ideiglenes igazgató. Fehértemplom, Hepke Tibold nyomdájából, 1876. 25. p.
- 2 Uo. 26. p.
- 3 Egy év a Délmagyarországi Tanítóegylet Fehértemplomi Fiókegyletének életéből. Millenáris emlékfüzet. Szerkesztette Szentgyörgyi Lajos. Kiadta a Délmagyarországi Tanítóegylet Fehértemplomi Fiókegylete; Fehértemplom, Nyomatott Wunder Gyulánál, 1896. 45. p.
- 4 Adatok a gymnasium történetéhez; i. m. 25. p.
- 5 Kausch Mihály: A fehértemplomi állami főgimnázium ifjúsági könyvtárának címjegyzéke. In: A fehértemplomi m. kir. állami főgimnázium XXXIX. értesítője az 1913–1914. iskolai évről. Közzéteszi Kovács Gergely id. igazgató. Fehértemplom, Kuhn Péter könyvnyomdája, 1914. 4. p.
- 6 Uo.
- 7 [Schelling Kornél]: A fehértemplomi m. kir. áll főgymnasium tanári könyvtárának jegyzéke 1875/76-tól. In: A fehértemplomi m. kir. állami főgymnasium XXIV. értesítője az 1898–1899. iskolai évről. Közzéteszi Király Pál kir. igazgató, Fehértemplom, Nyomatott Wunder Gyula könyvnyomdájában, 1899. 7–16. p.
- 8 A fehértemplomi állami főgymnasium ifjúsági könyvtárunk jegyzéke. In: A fehértemplomi m. kir. állami főgymnasium XXVIII. értesítője az 1902–1903. tanévről. Közzéteszi Bodnár György igazgató, Fehértemplom, Nyomatott Wunder Gyula könyvnyomdájában, 1903. 3–18. p.
- 9 Kausch Mihály i. m. 6. p.
- 10 Herczeg Ferenc: A Várhegy. Budapest, Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. kiadása, 1933. 125. p.
- 11 [Gál Kálmán]: A fehértemplomi „Társaskör” története (Kultúrtörténeti adatok 1876–1912). Írta és felolvasta Gál Kálmán 1912. február 4-én, a Kaszinó ünnepies megnyitása alkalmával. Kiadja a Kaszinó, Fehértemplom, Wunder Gyula könyvnyomdája, 1912. 40 p.
- 12 Bücher-Katalog des Arbeiter-Lese- und Bildungs-Verein in Fehértemplom. Fehértemplom, Druck von J. Wunder, 1899. 46 p.
- 13 Statuten der Offiziersbibliothek des K. u. K. Infanteri-Regiment Rupprecht Prinz von Bayern Nr. 43. Fehértemplom, Buchdruckerei Julius Wunder, 1904. 10 p.
- 14 A fehértemplomi „Társaskör” és a „Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület” könyvtárjegyzéke. Fehértemplom, Wunder Gyula könyvnyomdája, 1919. 24 p.
- 15 Iskolánk és a háború. In: A fehértemplomi m. kir. állami főgimnázium XXXXI. értesítője az 1915–1916. iskolai évről. Közzéteszi Kovács Gergely igazgató, Fehértemplom, Wunder Gusztáv könyvnyomdája, 1916. 3. p.

Mák Ferenc

Ottovayné Ecsedi Katalin
(1939–2013)

Azért állok itt, hogy megidézzem Katit, az adnitudót, és az adnitudáshoz választott hivatását.

Kedves család, barátok, kollégák, hadd beszéljek a könyvtáros Katiról!

1965-ben végzett az ELTE-n, lehetett volna tanársegéd az irodalom tanszéken, de ő a könyvtárösségét választotta. És lett egyhivatású, egymunkahelyű ember. Nagyon szelíd, nagyon csendes és nagyon zárkózott volt. Azt hinnénk, hogy az ilyen ember tudós könyvtárosnak való, könyvek, cédulák, számítógépek mögé búj, csak a könyvtár belső világával foglalkozó könyvmoly. Kati legyőzte alaptermészetét. Első pillanattól a nyilvános térben, az olvasószolgálatban érezte jól és fontosnak magát. Első munkahelye Csepelen volt, munkások, munkás fiatalok kedvéért dolgoztak nagy barátjával és tanítómesterével, Meiszner Pannival. Ő úgy volt tanítómestere, hogy közben maga is megtanulta mindazt, amit Kati tudott, ami Kati lényege volt. És, amikor egy rövid ideig Zugló egyik könyvtárába került, egy másik nagyszerű könyvtárvezető, Tóth Margit közelébe, újabb tanítómester kezdte tisztelni őt, kezdett tanulni tőle. Én 1967-ben ismertem meg Katit, bár soha nem dolgoztam közvetlen közelében, nagyon hamar mély szimpátia vált közös örömmükké. Mind a ketten egy-egy nagycsalád tagjai voltunk, de talán még nagyobbra vágytunk, mert egymást testvérré fogadtuk. Most, hogy igazi testvéreim után ő is elment, tudom, hogy a testvérnélküliség is árvaság.

Sokáig volt viszont egy közös platform, ahol képviselhettük elveinket, és igazán kiismerhettük egymást. Akkor még huszonhárom könyvtárvezető vigyázta a budapesti kerületek ellátását, még azt hittük, mi huszonhárman, hogy rajtunk múlik a munka minősége, de hamarosan kiderült, hogy a pénz hatalma ránk is hatni fog. Kati hihetetlen erővel és bátor kiállással szállt szembe minden minőségromlással. Bátrabb és hatékonyabb volt mindannyiunknál, ő, a halkszavú, visszahúzódozó úgy tudott, kisé remegő hangon, konokul vitatkozni és küzdeni, ahogy senki sem közülünk.

„*Kiben zokogva bolyong heves hűség, azt mondják, hogy az szeret*” – írja kedves költője, József Attila... Kati maga volt a hűség, hűséges a hivatásához, hűséges a tanítómestereihez, hűséges a munkatársaihoz, kerek harminc évig, és még tovább anyakönyvtárához, elveihez és élete egyetlen szerelméhez, Ottovay Lacihoz.

Férje halála után az egri Eszterházy Károly Főiskola számára – ahol Ottovay László tanított – díjat alapított. Minden évben a – főiskola szerint – legjobbban dolgozó diáknak százezer forintot küldött, a Nagy Benedek által készített, férjét ábrázoló szép bronzplakettel együtt.

Hűsége és igazságérzete határozta meg egész életét, ebből adódott a segítőkészség, amivel családja tagjait, sőt olykor szinte ismeretlen embereket is támogatott, bajukban melléjük állt. De nem csak anyagi természetű volt a segítség. Társa tudott lenni embereknek. A felejthetetlen Kuli Áginak, illetve és Mayer Vivinek, akit fiatalon büvölt el. Ő így emlékezik meg róla:

„Igaza tudatában harcosan képviselte a könyvtár érdekeit, feljebbvalóival szemben is. Emberek megkülönböztetésének minden formája ellen erélyesen fellépett; alapítása óta tagja volt a Wallenberg Egyesületnek. A közéleti szereplések, a kerületi könyvtárak igazgatása és a későbbi klubvezetés ellenére zárkózott, introvertált ember volt, de mindig lényegesnek érezte, hogy véleményét és érveit kifejtse. Senkit nem ismertem, akinek ilyen fontosak lettek volna a külsőségek, (rendkívül igényes és kritikus volt, főleg önmagával szemben, de emellett ennyire 'szellemi ember' lett volna. Intuícói bámulatosak voltak. A butaságot nehezen viselte, különösen, ha az rosszindulattal párosult.”

A szolidaritás, a humanizmus, a szellemi és erkölcsi értékek tisztelete volt számára a legfontosabb.

Ez a zárkózott, vívódó, csendre vágyó ember létre tudta hozni az akkori Budapest egyik legnyitottabb, legkreatívabb könyvtárát, és benne a Laza klubot. Az alapításnál ugyancsak Mayer Vivi volt mellette, 1993-ban sikerült létrehozniuk a régóta tervezett klubot, ahol havonta egy-egy érdekes pályát befutó emberrel beszélgettek. A klubban elhangzott beszélgetésekből később egy könyv született*. Innen hazatérve keressék, keressétek meg a polcon, könyvtárban, bárhol a szürke kis kötetet, mert abból csodákat lehet kiolvasni.

Kati most már ugyanott van, ahol meghívottjai közül sokan, Balassa Péter, Kardos G. György, Szántó Piroska, Polcz Alain, Petrovics Emil, Beney Zsuzsa és a legutóbb elvesztett Bächer Iván.

Egyszer megkérdeztem édesapámat, hogy hol leszünk halálunk után, és ő olyan természetességgel mondta, hogy ott, ahol születésünk előtt voltunk, hogy ebben megnyugodva azóta is kellemes helynek érzem az elképzelhetlent. És miért ne lehetne ott is egy Laza klub, ennyi kiválósággal. Olvasom a kötetet, Kati és Vivi lényegre törő kérdéseit, amelyekkel megnyitották, szóra bírták a meghívottakat, és azt az ezernyi emléket, tudást, tapasztalatot, amivel vendégei segítségével megkínálták olvasóikat.

Kati könyvtára szent hely volt. Tudta, hogy, ami ott elhangzik, ami ott történik, azt a könyvvel rakott polcok felerősítik. Tudta, hogy el kell varázsolni a belépőket. Tudta, hogy az érdeklődő kíváncsi szempár megszólítja, megnyitja az embereket. Tudta, hogy egy jól kiválasztott és ajánlott könyv gyógyít. A korábban elhangzott verseket szeretném még egy idézettel megtoldani. Honnan máshonnan származna,

---

* Ottovayné Ecsedi Kati–Mayer Vivian: Volt egyszer egy Laza klub. Beszélgetőkönyv. Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2006. 374 p., 6 t. Ism.: Vajda Kornél: Volt egyszer egy Laza klub. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2007. 8. sz. 53-55. p.; Kovács Katalin: Beszélgessünk! = Könyvtári Figyelő, 2007. 4. sz. 808–811. p.

mint Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban* című monumentális költeményéből. Nem az „országok rongyára” és még csak nem is a „férfimunkára” gondolok, hanem a „rettentő tanulságra”: „*hogy míg nyomorra milliók születnek, néhány ezernek jutna üdv e földön, ha istenésszel, angyalérzelemmel használni tudnák éltök napjait*”. Kati azt akarta, hogy az ő könyvtára olyan hely legyen, ahol istenészt és angyalérzelmet lehet kapni, szerezni, hogy minél kevesebb legyen az éltők napjait használni nem tudó, nyomorra születettek száma. Tanítását volt kollégái viszik tovább.

A klub vendégei világszerte emberek voltak, távoli népek szokásairól is beszámoltak. Vajda Erik arról beszélt, hogy Afrikában a temetési szertartás valóságos örömmű, megidéznek az eltávozottakat, és örülnek, hogy ismerhették őket. Gondolatban mi is ünnepeljük meg, hogy Kati köztünk járt.

Katus, nyugodj békében, te mindent megtettél!

(Elhangzott a Farkasréti temetőben 2014. január 17-én.)

Havas Katalin

Borsa Gedeon: Andreas Hess

A magyar könyv- és nyomdászattörténet-írás és -kutatás doyenje, a szakterületen nemzetközileg is roppant előkelő helyen számon tartott Borsa Gedeon 2013. október 10-én töltötte be 90. életévét. A kerek évforduló tiszteletére jelentette meg az Argumentum Kiadó *A Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület füzetei* című sorozatban Andreas Hessről írt monográfiáját, amely munkát egyébként a szerző – alighanem indokolatlanul – nem tekinti a kérdés részletes, alapos feldolgozásának, csupán „műhelyforgácsnak”. A kötet közreadásának a szerző jubileumán túl oka volt még (de kell-e minden áron indokot keresni egy alapvető tudományos munka megjelentetéséhez?) az első hazai nyomda működésének évfordulója is, hiszen a Hess által alapított budai officinában 540 éve, 1473. június 5-én látott napvilágot a *Chronica Hungarorum*.

Borsa Gedeon közel hat évtizede kutatja a régi nyomtatványokat, az e sorok írója által ismert legkorábbi írásai 1954-ben és 1955-ben jelentek meg a *Magyar Nyelv, A Könyv*, illetve a *Magyar Könyvszemle* hasábjain (*Egy 1500 körüli latin–magyar szójegyzék*. = *Magyar Nyelv*, 1954. 201–202. p., *Az első magyar nyomtatott krónikák. A Budai és a Thuróczy krónika*. = *A Könyv*, 1955. 3. sz. 117–120. p., *Ismeretlen Manlius-naptár*. = *Magyar Könyvszemle*, 1955. 1–2. sz. 114–118. p., *Adalékok a középkori budai könyvkereskedők történetéhez*. = *Magyar Könyvszemle*, 1955. 4. sz. 296–298. p.). Ezek a korai tanulmányok már kijelölték azokat a kutatási területeket, amelyekkel szerzőjük a későbbi évtizedekben is foglalkozott és foglalkozik ma is. Vizsgálódásai középpontjában a magyar könyv- és nyomdászattörténet feltárása állt, de a hazai publikációk mellett már az 1950-es években jelentek meg írásai külhoni szaklapokban, jelezve, hogy kutatásait kiterjesztette a régi nyomtatott könyv európai históriájára is, illetve a hazai eredmények külhoni megismertetését is alapvető feladatának tekintette.

„*Könyvtörténeti és ezen belül nyomdatörténeti érdeklődésem a magyar vonatkozásokra a 18. század, míg az összes többi ország esetében a 16. század végéig terjed*” – nyilatkozta Németh S. Katalinnak egy vele készített interjújában. (...nem 8, hanem 24 óras könyvtáros akartam lenni. *Beszélgetés Borsa Gedeonnal*. = *Könyvtáros*, 1983. 11. sz. 649–655. p., az idézet: 654. p.) Tanulmányainak, kutatási beszámolóinak gyűjteménye négy kötetben látott napvilágot az Országos Széchényi Könyvtár kiadásában 1996 és 2000 között *Könyvtörténeti írások* összefoglaló címmel. (Az első kötet ismertetése: *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 1997. 8. sz. 30–33. p.) A négy tomusban összegyűjtött közel kétszáz írás egyébként nem tartalmazza Borsa Gedeon összes publikációját, hiszen kimaradtak a kötetekből az önállóan megjelent monográfiák, az ismertetések, a kisebb írások és értelemszerűen a 2000 után írott közlemények. És természetesen nem találhatók meg a *Könyvtörténeti írásokban* a szerkesztésében közreadott bibliográfiák és egyéb segédletek, amelyek pedig életművének meghatározó, alapvető részeit képezik. Úgy is fogalmazhatunk, hogy hazai vonatko-

zású tanulmányai és forrásközlései a magyarországi könyvnyomtatás retrospektív bibliográfiájának feltáró munkálatai során keletkeztek, mintegy azokhoz készült műhelytanulmányok. Borsa Gedeon életműve és személye elválaszthatatlanul összefonódott a *Régi Magyarországi Nyomtatványokkal*, ő a bibliográfia koncepciójának kidolgozója, a munkálatokat végző munkacsoport megszervezője, a vállalkozás megindítója és a kötetek közreadásában intenzív közreműködést is vállalt. Még 1961-ben kapott megbízást a Szabó Károly-féle *RMK* átdolgozott, korszerűsített változatának, az *RMNy* néven emlegetett bibliográfia, a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* körüli munkálatok összefogására. A vállalkozásból eddig négy kötet jelent meg (a köteteket ismertette lapunk is: *Könyvtáros*, 1971. 8. sz. 500–502. p., uo., 1983. 11. sz. 688–689. p., *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2001. 8. sz. 56–60. p., uo. 2012. 10. sz. 55–60. p.). Az *RMNy* mellett nemzetközi szempontból is kiemelkedő jelentőségű az általa összeállított *Clavis Typographorum Librariorumque Italiae 1465–1600* két kötet (Bp., Akadémiai Kiadó, 1980). A *Clavis* (= Kulcs) az Itáliában 1601 előtt tevékenykedő nyomdászok és kiadók működésére vonatkozó alapvető adatokat tartalmazza, több szempont szerint rendszerezve az anyagot. A mintaszerű összeállítás nélkülözhetetlen segédlet az itáliai könyv- és nyomdászattörténettel foglalkozók számára, és méltán aratott komoly nemzetközi tudományos elismerést.

Borsa Gedeon nemcsak páratlan erudíciójú tudós, kiváló szervezői adottságokkal rendelkező iskolateremtő mester, de szerencsés kezű és szemű kutató is. Számos alapvető felfedezés fűződik nevéhez, több, évtizedek, évszázadok óta lappangó nyomtatványt talált meg különféle, többnyire külföldi könyvtárakban. Kiemelkedik ezek sorából Huszár Gál 1560–1561-ben nyomtatott énekeskönyvének szerencsés és anekdotikus körülmények közötti megtalálása a stuttgarti könyvtárban, 1975-ben. Persze a szerencse ahhoz a kutatóhoz szegődik, aki megteremti a találgatás feltételeit Fortunával, ehhez pedig intuíció, kiváló szakmai felkészültség, munkaszeretet és szívós kitartás szükséges, vagyis a Borsa Gedeon tudományos működését meghatározó tulajdonságok.

Borsa Gedeon a régi nyomtatványok vizsgálatánál a szakirodalom és saját kutatói tapasztalatai alapján alakította ki hallatlanul aprólékos, minden részletre kiterjedő elemzési metódusát. Elviekben a könyv- és nyomdászattörténet kutatója számára három forráscsoport áll rendelkezésre: levéltári források, maguk a könyvek és az analógia, vagyis a korabeli nyomdák működésére vonatkozó megfigyelések. A valóságban – főleg a legkorábbi hazai nyomtatványok esetében – ez a három forráscsoport kettőre szűkül, levéltári adatok gyakorlatilag nem állnak rendelkezésre. Sőt, az analógia módszerét is csak korlátozott mértékben használhatja a kutató, hiszen a külföldihez képest merőben más politikai, társadalmi, kulturális és gazdasági körülmények között működtek a hazai officinák, ezért csak óvatosan lehet alkalmazni a külföldi – elsősorban persze nyugati – nyomdák történetéből leszármazott adatokat.

Így voltaképpen maguk a nyomtatványok képezik a hazai kutató számára az alapvető és szinte az egyetlen forráscsoportot, a fennmaradt teljes vagy töredékes kiadványokból kell szinte mindent kikövetkeztetnie a könyv- és nyomdászattörténettel foglalkozónak. Az évtizedek során a régi nyomtatványok kutatásánál számos új eljárás, módszer alakult ki, ezeknek köszönhetően a könyvnyomtatás kezdeteit vizsgáló szakemberek hallatlan aprólékos elemzéseknek vetik alá a fennmaradt monumentumokat. Ha teljes példány meghatározásáról van szó és a nyomtatványon ta-

lálhatók impresszum adatok, kétségtelenül nagy segítséget jelentenek a kutatónak, de a valóságban nagyon nagy a száma azoknak a könyveknek és a véletlenül fennmaradt, többnyire kötéstáblákból előkerült töredékeknek, amelyekről csak hosszas vizsgálódás után lehet kideríteni a megjelenés helyét, idejét, a nyomdász és a kiadvány megszületésében közreműködő más személyek nevét. Ezért a régi nyomtatványokkal való foglalkozás valódi interdiszciplináris felkészültséget igényel a kutatótól, és azt a képességet, hogy a legkülönbözőbb részadatokat képes legyen szintetizálni. Szinte önálló szakterületté vált a papírkutatás; a kézzel merített papír vízjeleiből lehet aprólékos vizsgálatokból a megjelenés szóba jöhető helyére és idejére következtetni. A betűvizsgálat talán a legfontosabb eljárás a régi nyomtatványok kutatásánál; a betűk összehasonlító elemzése során a gyakorlott szakember jó határfokkal képes kideríteni a kiadványt előállító nyomdaműhelyt. Önállóan kell vizsgálni az esetleges illusztrációkat, és ha korabeli kötésben maradt fenn a nyomtatvány, a kötést is. Fontos adatokat szolgáltathatnak a kiadványok születéséről az esetleges possessori bejegyzések és a fennmaradt példányok egybevetéséből lezűrhető megállapítások. A sokféle részadat elemzéséből állít fel hipotéziseket a történész, nem feledve a szükséges forráskritikát, és figyelembe véve az „*unus testis nullus testis*”, az „egy tanú – nem tanú” klasszikus alapelvét, vagyis csak akkor jelent ki valamit, ha a különböző forrásokból nyert adatok, tények egymást valószínűsítik, megerősítik.

Ezeknek a módszereknek fölényes tudásról és óriási felkészültségről tanúskodó használata nagyszerűen figyelhető meg Borsa Gedeon most napvilágot kötetében. A szerző a magyarországi ősnymdászattal – láttuk – kutatói pályája kezdeteitől foglalkozott. Alapvető és sok új adalékot tartalmazó tanulmányt publikált 1973-ban a *Magyar Könyvszemlében* (*A budai Hess-nyomda új megvilágításban*), majd az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején terjedelmes, ugyancsak a *Magyar Könyvszemlében* közölt tanulmányorozatban tért vissza a témához. A most megjelent kötet nem a korábban publikált dolgozatok egyszerű újraközlése. Egységes művé szerkesztette a szöveget, és számos helyen módosította, árnyalta korábbi megállapításait, illetve kiegészítette a 2008-ig napvilágot látott kutatási eredményekkel. Minden szempontból egységes mű született, olyan, amely nemcsak a Hess-kérdés mélyebb, pontosabb megismerését segíti elő, de kezdő könyv- és nyomdászattörténészeknek egyfajta módszertani bevezetőül, mintegy tankönyvül is szolgálhat a kutatási metódusok megismeréséhez.

Hess működéséről ilyen terjedelemben és ennyi új ismeretet közölve utoljára Fitz József, Borsa Gedeon mestere publikált 1932-ben *Hess András, a budai ősnymdász* címmel megjelent kötetében. Fitz a munkában egyrészt összegezte az előtte járó kutatók, mindenekelőtt Fraknoi Vilmos megállapításait, másrészt számos vonatkozásban alapvető kérdéseket tisztázott. Fitz a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, az ősnymtatványok egyetemes bibliográfiájának magyarországi munkatársaként az akkoriban megismert összehasonlító betűelemzés alapján tisztázta Hess betűinek kapcsolatát a római Lauer-nyomda által használt betűkkel, és fontos megállapításokat tett a *Confessionale*-kötet esetleges magyarországi származásáról, vagyis a második magyarországi ősnymda – létezését az 1950-es évek végén Soltész Zoltánné bizonyította be – egyik kiadványáról. Borsa Gedeon felhasználta az előtte járók megállapításait, ugyanakkor számos esetben korrigálta, helyesbítette véleményüket, téziseiket.

Hess műhelyében a mai ismeretek szerint két kiadvány látott napvilágot, a *Chronica Hungarorum* mellett egy kolligátum. Első egysége Basilius Magnus (Nagy Szent Vazul) IV. századi egyházatyja eredetileg görögül írt műve, amelyet az itáliai humanista, Leonardo Bruni fordított latinra a XV. században *De legendis poetis* címmel, a másik pedig Xenophon ókori görög szerző *Apologia Socratis* (Socrates védekezése) című írásának latin fordítása volt. Jelenleg a *Chronica* tíz példánya ismert, a Basilius-Xenophon kötetből viszont csak kettő maradt fenn. Borsa a fennmaradt példányokat alaposan megvizsgálta, és megállapította, hogy az egyes példányok szövege számos helyen eltér egymástól, vagyis Hess a szedés során változtatott a szövegen.

Borsa Gedeon hallatlanul izgalmasan bizonyítja be, hogy a budai ősnymász a *Chronica Hungarorum* már kinyomtatott ajánlását utólag eltávolította, és új szöveggel, immár Kárai Lászlónak szólóan jelentette meg. A nyomda alapításának kezdeményezője Vitéz János volt, a Rómába diplomáciai megbízatással utazó Kárai az ő kezdeményezésére hívta Budára a nyomdászt, azonban az érsek belekeveredése a Mátyás király elleni összeesküvésbe, majd 1472-ben bekövetkezett halála arra kényszerítették Hess-t, hogy a már elkészült és Vitéznek szóló ajánlást kicserélje. Talán Vitéz politikai bukása, illetve halála okozta a budai nyomda kudarcát, amiben persze közrejátszott a magasan képzett hazai értelmiség alacsony száma is.

Milyen benyomás alakul ki az olvasóban az első magyarországi nyomda működéséről? Alapvetően eltér a Borsa által felvázolt kép a korábbi szakirodalométól, elsősorban Fitz Józsefétől. Míg Fitz monográfiájában egy nagy teljesítményű, több sajtóval dolgozó, 13 főt foglalkoztató officinát sugallt, a Borsa által kikövetkeztetett egy sokkal szerényebb kis műhelyt történetét láttatja. Megalapozott és részletesen dokumentált feltevése szerint az első hazai műhelyben mindössze egyetlen kisméretű sajtó működött, és az összes érdemi munkát Hess egyedül végezte. Ahogyan a szerző összefoglalóan megállapítja: „*Bizonyos, hogy a most kifejtett gondolatok végén nem egy improvizáció, hanem egy minden szempontból a lehető legszerényebb kis műhely*” (207. p.). Borsa Gedeon szerényen munkahipotézisnek nevezi vizsgálódásai végkövetkeztetéseit, amelyek mindaddig segíthetik a további vizsgálódást, amíg egy vagy több nyomós bizonyíték fel nem merül, amelyek az így kialakult kép módosítását teszik szükségessé. Mivel újabb források előkerülése valószínűtlen, elméletileg a kutatási módszerek további finomodásától várható esetleg újabb megállapítások és azokból a mostanitól eltérő következtetések levonása. Amíg ez nem következik be, az állítható teljes bizonyossággal, hogy Borsa Gedeon Hess Andrásról írott munkája a kérdés alapvető és megkerülhetetlen összefoglalása lesz a jelenben és a belátható jövőben. A recenzens azzal az óhajával – és reményei szerint a 3K valamennyi olvasójának kívánságával – zárja az ismertetést, hogy még sok ilyen „műhelyforgácsot” kívánjon a szerzőnek.

Isten éltesse a 90 éves Borsa Gedeont még hosszú ideig!

(Borsa Gedeon: Andreas Hess. Budapest, Argumentum Kiadó, 2013. 221 p. /A Magyar Könyvszemle és a Mokka-R Egyesület füzetei 6./)

Pogány György

Tanulmányok a romaintegrációról

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának Szociológiai Intézete a jelenlegi magyarországi romakutatás egyik fontos műhelye. Tanulmány- és interjúkötetük az intézmény hallgatóinak dolgozatait, interjúit tartalmazza. A szerzők szakmai céljai, az életről vallott felfogásuk, kutatói szemléletmódjuk abban is tetten érhető, hogy tagjai (voltak) a magyar jezsuiták által vezetett Faludi Ferenc Akadémia keretében működő Fiala Vallás- és Értékszociológusok (FIVÉSZ) szerveződésének. Összeállításuk más vizsgálatoktól annyiban tér el, hogy a romakutatáson belül hangsúlyosan foglalkoznak a vallási-egyházi közösségek és a társadalmi integráció kapcsolatával, a megtért roma emberek életfelfogásbeli fordulatának identitásképző szerepével – ezt a kitüntetett érdeklődést nevezik ők a szakterület „pázmánikumának”.

Mindjárt a kötet elején két, a cigánypasztorációban, illetve a roma fiatalok számára létrehozott szakkollégiumok területén aktív egyházi személyiséggel készült beszélgetést olvashatunk. Hofher József jezsuita atya hosszú évek vidéki tapasztalatával gazdagodva lett 2011-ben a fővárosi Jezsuita Roma Szakkollégium vezetője. Ő a mobilitás ügyében a cigányság részéről döntő jelentőségűnek egyértelműen a munkalehetőséget, a szakmához jutást, a többség részéről pedig a pozitív hozzáállást jelöli meg. A felsőoktatásba eljutott, várhatóan diplomát szerző fiatalok esetében pedig egyfajta kettős identitás kialakulását, megerősítését tartja fontosnak, amely példaadásban, cselekvő társadalmi szerepvállalásban ölt testet. Ugyanezt a célt fogalmazza meg Landauer Attila a Magyarországi Református Egyház hasonló, debreceni intézményének, a Wáli István Református Cigány Szakkollégiumnak a vezetőjeként: „*Úgy gondolom, hogy értelmiségiekként ezek az emberek akkor válnak ép identitásúvá (...), ha a kor, a mi korunk legmagasabb szintű társadalomtudományos ismereteit képesek magukévá tenni a cigányság történetére, mindenkori szociális, gazdasági, társadalmi eseményeire vonatkoztatva, és világosan látják, hogy a cigányság története sem Európa ezen részén, sem másutt nem egy szenvedéstörténet volt.*” (57.) A kisebbségkutató felhívja ugyanakkor a figyelmet, hogy a sikerhez – az elkötelezettségen túl – elengedhetetlen a szakmai hozzáértés, amivel ma még gyakran az egyházak is híján vannak. [A magyarországi történelmi egyházak 2011-ben hozták létre a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózatot. Ennek tagjai az említettek mellett a görög katolikusok miskolci és az evangélikusok nyíregyházi intézményei.]

Az elméleti írások sorát Lukács-Németh Alexandra problémadefiniáló gondolatai nyitják (*Tények és módszertani megfontolások a cigánykutatásban*). Áttekintése jól tükrözi a mintegy 120 évre visszanyúló romakutatások ellentmondásait, amelyek következtében már azt az alapvető kérdést sem egyszerű megválaszolni, hogy kit is tekint(het)ünk cigány származásúnak. A statisztikai felmérések bizony-

talanságai, vagy – különösen a rendszerváltozás óta – a politikai célok szolgálatába állított kisebbségpolitika torzításai csak elodázzák a valós helyzettel való szembe-sülést. Tudnunk kell, hogy egyfelől érvényes megállapítások tehetők a demográfiai, népegészségügyi, oktatáspolitikai állapotokról, amelyek világosan kirajzolják a cigányság elkövetkező évekre prognosztizálható állapotát; másfelől a gyakorlati megvalósítást mérlegelve szem előtt kell tartani, hogy „*az integrációnak a különböző életformacsoportok esetében eltérő esélyei vannak.*” (74.)

Szerencsére számos példa bizonyítja, hogy nem lehetetlen a társadalmi mobilitás a cigányág körében. Lukács Ágnes 19 életútinterjú alapján végzett vizsgálata három kérdésre keresett választ a sikeres, értelmiségivé vált romák integrációjával kapcsolatban: melyek voltak azok a tényezők, amelyek előremozdították őket?; hogyan jellemezhető az általuk választott identitás?; végül mennyiben tudják, illetve akarják segíteni az ő nyomdokaikban járókat? Lukács szerint egyértelmű, hogy a gyermekkorban a szülőktől, az iskolától kapott indíttatás meghatározó az ember fejlődésében. A tudást értéként kezelő család és az odafigyelő pedagógusok csodát tehetnek, enyhítik a szegénységgel együtt járó hátrányokat, de ugyanígy sorsdöntő lehet a környezet hatása a későbbiekben is (mint a kazánfűtőből doktoranduszhallgatóvá lett férfi esetében, aki kollégái rábeszélésre tanult tovább). Legalább ugyanilyen súllyal esik a latba, hogy az elinduló tehetségek idejében bekerüljenek a megfelelő intézményrendszerbe, amely aztán támogatja őket. Több személy esetében a hittel való találkozás mozdította őket előre, az volt, ami alapvetően átalakította értékrendjüket. Az életükben bekövetkezett változások nyomán bennük kialakult identitást nehéz körülírni. Ahogyan egyikük megfogalmazta: „*Tulajdonképpen a két csoport közé szorulva élünk...*” (93.).

Az előző írás gondolatmenetének egyenes folytatója Péceli Melinda tanulmánya (*A vallási közösség mint a cigányintegráció egyik lehetséges terepe*), amelyben az egyházak erőfeszítéseiről, eddig elért eredményeiről kaphatunk képet. Nincs könnyű dolga a történelmi egyházaknak, mivel a cigányság sajátos, népi hiedelemvilágból származó elemekben gazdag, szabad vallásgyakorlatában megvan ugyan a transzcendens világhoz való nagyfokú vonzódás, a Mária-tisztelet, a keresztség fontosságának tudata, ám dogmatikai szempontból meglehetősen kusza módon. Ezért is lehetséges, hogy körükben a kisegyházaknak – elsősorban a pünkösdi mozgalomnak – van jelentős befolyása, illetve hogy a hatvan évvel ezelőtt Franciaországban, kifejezetten az ő evangelizációjukra alakult Cigányok Evangéliumi Egyháza ért el szép sikereket.

Mindazonáltal a történelmi egyházak idővel „ráéreztek” ezekre a jellegzetességekre, és ma már számos jól működő kísérlet, modell igazolja vissza a befektetett energiát. Ilyen a görög katolikusok több évtizedes működése Hodászon, Kántorjánosiban; a római katolikusoké Baktalórántházán, Sajópetriben, Csobánkán, Esztergomban, Gyömrőn, Körömben, Arlón, Alsószentmártonban, Józsefvárosban; a reformátusok Missziói Központjának tevékenysége. Az evangélikusok és baptisták mellett a Hit Gyülekezetéből kivált Autonóm Gyülekezet – Lakatos Béla nevéhez fűződő – észak-magyarországi jelenléte is sikertörténet. Az írás két-két fővárosi és vidéki közösség életének bemutatásával támasztja alá a szerző konklúzióját:

„A cigányság nehéz helyzetére megoldásnak látják, hogy keresztényként mindenki ugyanazt az erkölcsöt kövesse.” (136.)

Morauszki András írása (*Roma tanulók az általános iskolákban*) a romák integrációjának kulcskérdését érinti. A szerző vizsgálatának alapja a 2005/2006-os, illetve 2009/2010-es tanévben, a 8. évfolyamos általános iskolások körében végzett kompetencia-felmérések összehasonlítása. Morauszki kénytelen megállapítani, hogy ebben a rövid intervallumban is nőtt a szegregáció: míg a gettóiskolákban – ezek olyan tanintézmények, ahol a diákok legalább fele cigány származású – az összes tanuló 7,31 százaléka tanul, addig a romáknak 37,33 százaléka jár ezekbe, és ez az arány a jövőben tovább romlik, mivel szinte minden faktor ezt a tendenciát erősíti. Kitörni csak jó eredményekkel lehet, ami a szociális háttér, a település típusa, a választott iskola, túlnyomó többségben középfokú szakiskola függvénye. Mi szükséges ehhez? *„hogy a roma tanulók tanulmányaik révén kiemelkedhessenek, és magasabb társadalmi státusra telessenek szert, elengedhetetlen kompetenciáik – mégpedig elsősorban szövegértésük – fejlesztése, ugyanakkor ez önmagában nem mindig elégséges”.* (kiemelés az eredetiben, 196.)

Milyen képet mutat a roma fiatalok társadalomban betöltött helye a statisztikai adatok tükrében? Lukács-Németh Alexandra egy öt évvel ezelőtti, a magyar ifjúság életminőségéről készült átfogó felmérés adataiból válogatta ki azokat, amelyek alkalmasak a többség és a kisebbség 15 és 29 év közötti korosztály rétegének állapotfelmérésére. A közel 8000 fős mintából 521 volt a roma fiatalok száma – legalábbis ennyien tartották magukat annak. Válaszaik tendenciáit előre meg lehet jósolni, azonban néhány adat még így sokkolóan hat. Például, hogy az adott korcsoportban a roma fiatalok háromszor annyian élnek élettársi kapcsolatban, mint nem roma társaik. Életkörülményeiket döntően befolyásolja továbbá korai gyermekváltásuk, illetve hogy 38 százalékuk ötödmagával él egy háztartásban. Anyagi kilátásaik meglehetősen komorak: egyharmaduk számolt be arról, hogy családjában éppen senki nem dolgozik, további egyharmaduknál pedig egy főnek volt rendszeres keresete; a válaszadók felének családja élt havi nettó 110–120 000 forintból. Ezek ismeretében nem is meglepő, hogy ugyanilyen arányban sorolták magukat az alsó társadalmi réteghez, míg további 30 százalékuk helyezte el magát a képzeletbeli alsó-középosztályban. Mindez persze hatással van kulturálódási és szabadidős szokásaikra. „Digitális szakadék” tátong közöttük és a nem roma társadalom hasonló korú tagjai között, mivel nagyságrendekkel kevesebben részei az információs társadalomnak (számítógép-, illetve internethasználat), és jellemző rájuk, hogy a hagyományos médiumok (rádió, televízió, újságok) túlsúlyban vannak informálódásuk, szórakozásuk tekintetében. A kulturális és művelődési intézmények látogatása – pontosabban annak hiánya – pedig az ún. „kulturális olló” szarainak további széttartását okozza. A bekezdés elején megfogalmazott kérdésre tehát egyértelmű a válasz: életminőségük nagyobb valószínűséggel rosszabb, és ennek ők maguk is tudatában vannak.

A rendszerváltozás után lassan létrejöttek azok a szervezetek, programok, amelyek – felismerve a cigányság integrációjának hosszú távú fontosságát a magyar társadalom jövőjének érdekében – támogatták, támogatják a felsőoktatásba kerülő

roma hallgatókat. Ezen programok egyike az 1996-ban indult Romaversitas. Nem titkolt célja, hogy kinevelje a vizsgált kisebbségi csoport leendő értelmiségét, amely Takács Veronika szerint „*a cigányságért felelősséget vállaló, megbecsült szakmai tudással rendelkező, diplomás réteget jelent*” (227.). A szociológusok tisztában vannak a feladat nehézségével. 2003-ban Magyarországon a felsőoktatásban a hallgatók alig több mint 1 százalékát adták a romák, az esti és levelező szakokon 2,5 százalékot, általában alacsony presztízsű, leggyakrabban társadalomtudományi szakokon folytatják tanulmányaikat. Örömteli, hogy az adatok az utóbbi tíz-tizenkét évben lassú növekedést mutatnak. Magukkal hozott hátrányaik mégis sokszor akadályozzák a roma fiatalokat abban, hogy egyébként is később elkezdett tanulásukat időben befejezzék: munkát kell vállalniuk, hogy eltarthassák magukat, vagy hiányos nyelvtudásuk miatt nem kaphatják meg diplomájukat.

A Romaversitas program a kezdetektől törekedett arra, hogy beilleszkedjen a már meglévő intézményrendszerbe, és az azóta alakult újabb kezdeményezésekkel is együttműködik. Évente pályáztatják az első évüket befejezett hallgatókat, szerződést kötnek velük, ennek révén meghatározott időn át anyagi, illetve a tanulmányaikhoz szükséges egyéb támogatással (tutorális képzés, nyelvórák, szociális ösztöndíjak) segítik őket. Minden jó szándéka ellenére ez a forma sem bizonyul tökéletes megoldásnak, hiszen a résztvevők mintegy negyede nem szerezte meg a diplomáját. Takács Veronika mélyinterjúi nemcsak erre keresnek magyarázatot, de felhívják a figyelmet a „szociális karantén” jelenségére is, vagyis hogy miért túlreprezentált a fiatalok körében a szociológus, illetve szociális munkás pálya, miért nem választanak más ezek helyett. Kérdés, hogy a nehézségek ellenére mikor valósul meg (megvalósul-e valaha) a program életrehívója, Havas Gábor szándéka: „*A Romaversitas alapcélkitűzése, hogy olyan roma szakembereket képezzenek, akik a kormányzati munka és a közigazgatás e célra létesített posztjain a kisebbségi ügyekkel kapcsolatos feladatokat megfelelő szakmai színvonalon, nemzetközi együttműködésre készen, a romák ügye iránti elkötelezettséggel tudják ellátni.*” (239.)

A kötet második részében olvasható beszélgetések megdöbbentő egyéni életutakkal szembesítik az olvasót. Valójában ezek „fordítják le” a gyakorlati élet nyelvére a tudományos igényű megfogalmazásokat, hozzák közel a megszólalókat, látatják identitáskeresésüket és megannyi problémájukat. Érzékeltetik, hogy nincs két egyforma sors, és ráébresztenek, mekkora a felelőssége annak, aki ezzel a nagyon összetett kérdéssel akar foglalkozni. Mindenkinek érdemes lenne elolvasni ezeket – származástól és az egymás iránt érzett elfogultságoktól mentesen.

(Fogom a kezét, és együtt emelkedünk. Tanulmányok és interjúk a romaintegrációról. Szerk. Gereben Ferenc–Lukács Ágnes. Budapest, 2013, JTMR Faludi Ferenc Akadémia, 350 p. /Jezsuita könyvek, Agóra 16./)

Vasbányai Ferenc